

ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΣΤΟ
ΔΥΤΙΚΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ
Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Νεφέλη Βαρουχάκη

**ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΣΤΟΝ ΔΥΤΙΚΟ
ΜΕΣΑΙΩΝΑ**

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Βαρουχάκη Νεφέλη

**Ε.Μ.Π.
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Διάλεξη
Επιβλέπουσα καθηγήτρια κα Γ. Μαρίνου
Αθήνα, 2013**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
2.	ΜΟΝΑΧΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΔΥΣΗ	9
2.1.	ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΚΑΙ ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΝ ΣΤΗ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ	17
2.1.1.	ΜΕΓΑΛΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ	17
2.1.2.	ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΜΕ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ	21
2.1.3.	ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ – ΔΙΚΝΑ ΠΑΙΔΕΙΑΣ	22
2.1.4.	ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΜΟΝΑΡΧΙΑ	23
2.2.	ΤΑ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΑ	27
2.2.1.	ΔΡΟΜΟΙ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	28
2.2.2.	ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ	28
2.2.3.	ΜΕΤΑΔΟΣΗ ΙΔΕΩΝ	29
2.2.4.	ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	29
2.3.	ΡΟΛΟΣ ΚΑΙ ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΝ ΣΤΟΥΣ ΔΡΟΜΟΥΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΩΝ	33
2.4.	ΤΕΧΝΟΓΝΩΣΙΑ ΣΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ	35
2.4.1.	ΤΟ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟ ΜΟΝΑΣΤΙΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΤΟΥ ΣΕ ΙΣΤΟΥΣ ΠΟΛΗΣ	44
2.4.2.	ΜΟΝΑΧΟΙ ΚΑΙ ΟΙΚΟΔΟΜΟΙ	49
2.4.3.	ΝΕΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ	52
2.5.	Ο ΔΡΟΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΓΟΤΘΙΚΟ ΡΥΘΜΟ – ΑΒΒΕ SUGER	61
3.	ΕΠΙΛΟΓΟΣ	69
4.	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	73
4.1.	ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ	74
4.2.	ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	74

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Χάρτης 1. Η Ευρώπη μετά τον θάνατο του Καρλομάγνου

Η βιωματική εμπειρία μεσαιωνικών καθεδρικών μέσα στον σύγχρονο αστικό ιστό, μου κίνησε το ενδιαφέρον για την γοθτική αρχιτεκτονική. Παρατηρώντας αυτά τα μεγάλα αρχιτεκτονικά δημιουργήματα, εντυπωσιακά λόγω διακόσμησης και λεπτομέρειας αλλά και επιβλητικά λόγω μεγέθους, θέλησα να βρω την άκρη του νήματος, τη μεγάλη αρχιτεκτονική σκέψη, τη βούληση και την ιστορική συγκυρία που οδήγησε στην δημιουργία τους. Επίσης, βλέποντας τη ζωή που περιτριγυρίζει τους γοθτικούς ναούς μέχρι και σήμερα, θέλησα να εξετάσω τη δομή της κοινωνίας τον μεσαίωνα που περιέβαλε τους καθεδρικούς και τροφοδοτούσε τη γέννηση των μοναχικών ταγμάτων και των μεγάλων μοναστικών κοινοτήτων που συγκέντρωναν τη γνώση.

Μελετώντας τη δημιουργία τους και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες αυτή συντελείτο, αντιλήφθηκα τον σημαίνοντα ρόλο των μοναστηριών. Μέσω λοιπόν, των σπουδαίων μοναστικών κοινοτήτων του Saint Gallen, του Cluny και του Fontenay, γίνεται μία προσπάθεια κατανόησης της περιόδου του μεσαίωνα και των μεγάλων και ρηξικέλευθων αλλαγών που συντελέστηκαν εκείνη την περίοδο μέσα στην αγκαλιά και υπό την αιγίδα πάντα των μοναστηριών.

Και αυτές οι αλλαγές είχαν ως αποτέλεσμα να οδηγηθούμε στη γέννηση του γοθτικού ρυθμού και κατ' επέκτασιν στους καθεδρικούς όπως τη Notre Dame στο Παρίσι, που είναι ο παλαιότερος, τη Notre Dame της Reims και τον ναό της Notre Dame στην Amiens.

Ο Μεσαίωνας είναι γνωστός ως μία Σκοτεινή Περίοδος της Ιστορίας. Η κύρια εικόνα για την δυτική κοινωνία εκείνης της εποχής είναι ότι υποφέρει από πείνα και από πανώλη. Οι επιθέσεις από τους βαρβαρικούς λαούς βόρεια και ανατολικά στη δύση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας κατά τους χρόνους της ύστερης αρχαιότητας και την αρχή του Μεσαίωνα, έχουν ως αποτέλεσμα τη μείωση των πληθυσμών και τον τρόμο αυτών που επέζησαν. Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και ο Πάπας είναι απασχολημένοι με την ενίσχυση της εξουσίας τους. Οι γείτονες των περιοχών που εξουσιάζει η Εκκλησία είναι οι προηγμένοι Άραβες στην Ιβηρική χερσόνησο και οι εξευγενισμένοι Βυζαντινοί στην Ανατολή. Παλαιότερα, ο Μεσαίωνας παρουσιαζόταν ως η περίοδος η πιο σκοτεινή, η πιο απαισιόδοξη, η πιο οπισθοδρομική.

Όμως τη ζοφερή εκείνη περίοδο, υπάρχει κάτι που προάγει την ελπίδα για εξέλιξη και πρόοδο. Η αρχιτεκτονική δημιουργία δείχνει μία άλλη πλευρά αυτού του άγνωστου κόσμου. Τα μοναστήρια είναι η κύρια πηγή γνώσης και ώθησης για την δημιουργική έκφραση εκείνης της εποχής. Τα μοναχικά τάγματα δίνουν μία άλλη διάσταση της Εκκλησίας, πλησιέστερη στην καθημερινή ζωή, τον άνθρωπο και την πνευματική αναζήτηση, αλλά και της πρώτης κοινωνικής μέριμνας. Τα μοναστήρια μέσα στην σχετική ασφάλεια των τειχών τους, άλλοτε

2. Ο ΜΟΝΑΧΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΔΥΣΗ

με την στήριξη και άλλοτε με την ανοχή του Πάπα, δύνανται να προστατεύσουν ό,τι σημαντικότερο, τη γνώση. Την προστατεύουν, την διαφυλλάτουν κυρίως προς όφελός τους, λειτουργώντας ως κιβωτός και παρακαταθήκη έργων λαμπρών, ανακαλύψεων και καινοτομιών για επόμενες, τελείως διαφορετικά δομημένες, κοινωνίες.

Αυτή η παρακαταθήκη αποτέλεσε τις βάσεις για να οδηγηθούμε από την πνευματική αναδίπλωση και τον θεοκεντρισμό του μεσαίωνα στον ανθρωποκεντρισμό της Αναγέννησης. Εδώ πρέπει να αναζητηθεί ο κύριος ρόλος των μοναστηριών, που εκτός από τον θρησκευτικό και κοινωνικό τους ρόλο, αποτέλεσαν τον φορέα της γνώσης αλλά και της ελπίδας της μεσαιωνικής κοινωνίας. Πέρα από το κυνήγι της ισχύος και την επίδειξη, η συγκεντρωμένη αυτή γνώση μας φανερώνεται μέσα από την αρχιτεκτονική και καλλιτεχνική δημιουργία των μοναχικών ταγμάτων.

Ο μοναχισμός ξεκίνησε από τους ερημίτες και τους ανωχωρητές στην ανατολική περιοχή της Αυτοκρατορίας ήδη από τον 4ο αιώνα. Ένας γνωστός ερημίτης ήταν ο Άγιος Αντώνιος (251-356) και λόγω της κοινότητας ερημιτών που διέμενε κοντά του. Ο μοναχισμός ήταν μία επιλογή για αφοσίωση στον Θεό και απομάκρυνση από τα εγκόσμια. Οι αναχωρητές προέρχονταν κυρίως από τα λαϊκά στρώματα και τα πρώτα χρόνια ζούσαν στην έρημο ασκητικά. Πολλές φορές τους αποδίδονταν ικανότητες θεραπευτικές, θαυματουργικές και πολλές φορές θεωρούνταν ακόμα και άγιοι. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, γύρω τους να συγκεντρώνονται πολλοί ακολουθητές και να δημιουργούνται μικρές κοινότητες με κάποια στοιχειώδη οργάνωση.

Η πρώτη σαφής οργάνωση μοναχών έγινε με τη δημιουργία του πρώτου "κανόνα". Συγκεκριμένα, πρόκειται για οδηγίες που υπαγόρευαν τον τρόπο διαβίωσης τους και όριζαν την εξουσία, την ιεραρχία, αλλά και την ενασχόληση των μοναχών τόσο με τη λατρεία του Θεού όσο και με την χειρωνακτική εργασία, όπως άλλωστε καθοδηγούσε το κήρυγμα του Αγίου Βασιλείου της Καισαρείας (330-379). Με την ίδρυση του μοναχισμού στην Ανατολή δεν είχε ακόμα παγιωθεί σαφώς η διάκριση μεταξύ του κλήρου, δηλαδή των ιερέων και των επισκόπων, και των μοναχών, που ζούσαν σύμφωνα με κάποιο "κανόνα".

Στη Δύση, η στροφή της Εκκλησίας στην κοσμική εξουσία και στην προκλητική αναζήτηση της συσσωρευσης πλούτου έκανε πολλούς ανθρώπους να εγκαταλείψουν τα εγκόσμια και τις υλικές ανέσεις. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία των ταγμάτων και αργότερα των επαιτικών ταγμάτων που αντιδρούσαν στους τρόπους της Εκκλησίας.

Η διάδοση του μοναχισμού στην Δύση έγινε μέσω κειμένων ερημιτών και μοναχών από την Ανατολή. Ο σημαντικότερος, όμως, τρόπος διάδοσης αποτελούσε η επίσκεψή στους Άγιους Τόπους. Πολλοί ταξιδιώτες έχοντας δει ερημίτες, όταν επέστρεφαν, μετέφεραν την εμπειρία τους. Ο Συμεών ο στυλίτης (390-459) ήταν ένας ασκητής άγιος, ο οποίος έζησε τα τελευταία 37 χρόνια της ζωής του πάνω σε μία κολώνα κοντά στο Αλέππο της Συρίας, αφοσιωμένος στην προσευχές του και αφιερώνοντας λίγες ώρες της ημέρας στην διδασκαλία. Θεωρούνταν ότι είχε λόγο απλό, διδασκαλία διαφωτιστική και θεράπευε τόσο σωματικά όσο και ψυχικά νοσήματα, με αποτέλεσμα να συρρέουν άνθρωποι ακόμα και από πολύ μακρινές περιοχές. Ο Άγιος Ιερώνυμος (347-420) μετά την ίδρυση ενός μοναστηριού στην Βηθλεέμ, ταξίδεψε στη Δύση για να διαδώσει τα ιδεώδη του μοναχισμού.

Άλλοι σημαντικοί παράγοντες της εγκαθίδρυσης του μοναχισμού στη Δύση ήταν και η φωτεινή προσωπικότητα του Αγίου Βενέδικτου (480-547) καθώς και εκείνη του Αγίου Colombanus (540-615). Στον τελευταίο κυρίως οφείλεται η διάδοση της ιρλανδικής μοναστικής παράδοσης στην ηπειρωτική Ευρώπη. Ο Άγιος Βενέδικτος ήταν ο πατέρας του τάγματος των Βενεδικτίνων, του οποίου ο "Κανόνας" αποτέλεσε τον κύριο και πρώτο μοναστικό κανόνα της Δυτικής Εκκλησίας το 816.¹

Η ίδρυση του τάγματος του Αγίου Βενέδικτου ταυτίζεται με την ανέγερση του αββαείου του Monte Cassino το 529 στην Ιταλία από τον ίδιο και τη δημιουργία του Κανόνα του. Οι Βενεδικτίνοι μοναχοί ζούσαν με υπέρτατο στόχο την πνευματική τελείωση μέσω της θείας γνώσης. Αυτή επιτυγχανόταν με τη συνεχή καλλιέργεια του πνεύματος, την πειθαρχία, την αυταπάρηση, την υπακοή και κυρίως την αφιέρωση στα θεία.

Το κοινόβιο αποτελούσε μία οικογένεια, την μόνη που γνώριζαν οι μοναχοί όντας εκεί από παιδιά, με πατρική μορφή τον ηγούμενο. Ο ηγούμενος ήταν εκλεγμένος από το σύνολο των μοναχών, με ισόβια θητεία, και στο πρόσωπό του έδειχναν απόλυτη υποταγή. Δεν υπήρχε η έννοια της ιδιοκτησίας, καθώς η προσωπική περιουσία των μοναχών παραδιδόταν στο μοναστήρι με την είσοδο τους σε αυτό, και από τη στιγμή που ο νέος έδινε τον μοναστικό όρκο, αποκοπτόταν από τον κόσμο.

Ο μοναστικός όρκος που έδιναν οι Βενεδικτίνοι μοναχοί περιελάμβανε όρκο πενίας, όρκο αγνότητας και υπακοής. Η καθημερινότητα τους περιελάμβανε αδιάκοπη προσευχή, μελέτη και χειρονακτική εργασία. Σύμφωνα με τον Άγιο Βενέδικτο η χειρονακτική εργασία βοηθούσε στην ταπεινοφροσύνη των μοναχών αλλά και στην όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ανεξαρτησία τους από τον έξω κόσμο. Μέσα στις μονές βεβαίως, ζούσαν και εργάτες-χειρονάκτες για τις πιο βαριές εργασίες. Η μελέτη και ανάγνωση ήταν επίσης υποχρεωτική ώστε οι μοναχοί να είναι εγγράμματοι, αρχικά όμως τα κείμενα περιορίζονταν στα λατρευτικά.

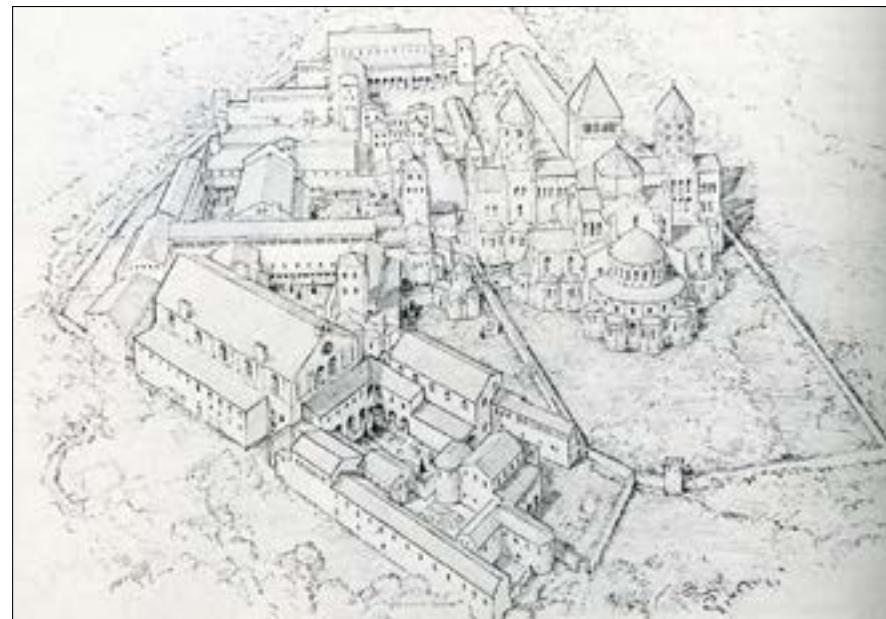
1. David Nicholas, "Η εξέλιξη του Μεσαιωνικού κόσμου", σελ. 72

Οι Βενεδικτινοί ήταν το παλαιότερο και ένα από τα πιο σημαντικά τάγματα της Δυτικής Εκκλησίας. Όμως, από τον 10ο αιώνα άρχισε να παρεκτρέπεται από τις αρχές της αγιότητας και να επιδίδεται στη συγκέντρωση πλούτου και στην κατάκτηση της εξουσίας των ηγουμένων. Όμως στα τέλη του 10ου αιώνα με την μεταρρύθμιση που άρχισε από το αββαείο του Cluny (910) (Εικ. 1) και υπό την καθοδήγηση του ηγούμενου Αγίου Odon (878-942), ο μοναχισμός στη Γαλλία, που ήταν το κέντρο δημιουργίας και ισχύς του πήρε νέα τροπή. Η νέα ανεξάρτητη μοναστική κοινότητα, που δεν αποτελούσε τάγμα, αλλά είχε ξεκινήσει και πρόσκειτο στους Βενεδικτινούς, κινήθηκε εν τέλει με άξονα την ενθάρρυνση των τεχνών και την φροντίδα των απόρων.

Με αυτόν τον τρόπο, το μοναστήρι του Cluny διαμόρφωσε άλλες οργανωτικές και διαχειριστικές αρχές καθώς και άλλες προτεραιότητες. Συγκεκριμένα, οι μοναχοί του Cluny, δεν ασχολούνταν με χειρονακτικές εργασίες, αλλά διατηρούσαν δούλοπάροικους για να τις φέρουν εις πέρας. Οι ίδιοι επικεντρώνονταν στην πνευματική ενασχόληση, αφιερωμένοι στα θεία και στην προώθηση της γνώσης. Η μεγάλη αγάπη τους για την μουσική οδήγησε στην ανάπτυξη του άσματος κατά τη θεία λειτουργία, αποκτώντας μάλιστα τη φήμη ότι οι προσευχές τους είναι ιδιαίτερα αρεστές στον Θεό και, για αυτό τον λόγο, πολύ αποτελεσματικές.

Στις αρχές του 11ου αιώνα, όταν το τάγμα των Βενεδικτινών απειλήθηκε με εξαφάνιση λόγω της εσωτερικής διαφθοράς, αναδύθηκε ένα νέο μοναστικό τάγμα, οι Κιστερκιανοί. Το 1098 ο Robert του Molesme, ο οποίος ήταν Βενεδικτίνος ηγούμενος στο μοναστήρι Molesme στην Βουργουνδία, έφυγε από εκεί και με 20 υποστηρικτές, ίδρυσε το τάγμα των Κιστερκιανών στο Cîteaux (Εικ. 2), νότια της πόλης Dijon. Αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα τάγματα του μεσαίωνα, με ραγδαία εξάπλωση από την αρχή της ιδρύσεως του και έφθασε τον 13ο αιώνα να αριθμεί πάνω από 500 οίκους.

Παρατηρώντας την απομάκρυνση από τα ιδανικά που πρέσβευαν έως τότε οι Βενεδικτινοί μοναχοί, κύρια επιδίωξη των Κιστερκιανών ήταν η αυστηρή τήρηση των αρχών του Κανόνα. Επιθυμούσαν την πραγματοποίηση του ιδεώδους μιας κοινοβιακής ζωής. Τηρούσαν περιόδους σιωπής, αυστηρή νηστεία, ασχολούνταν με τα γράμματα και η χειρονακτική εργασία ήταν υποχρεωτική για όλους. Επιπρόσθετα, επιθυμούσαν την απομόνωση από τα εγκόσμια, κτίζοντας τα μοναστήρια τους σε απομακρυσμένες περιοχές και φροντίζοντας να είναι αυτάρκεις. Μάλιστα στην αρχή, αρνούνταν ακόμα και τη διατήρηση υπηρετών για την φροντίδα τους.

Εικ. 1 Συνολική εικόνα του μοναστηριού του Cluny

Οι Κιστερκιανοί (Εικ. 3), οι λεγόμενοι και «λευκοί μοναχοί» λόγω του ενδύματος τους, αποστρέφονταν την έκφραση του υπερβολικού πλούτου που χαρακτήριζε τους Βενεδικτίνους, τους «μαύρους μοναχούς» (Εικ. 4). Παραδείγματα που ενέπνεαν αυτή τους την αποστροφή ήταν οι εκκλησίες με έντονο διάκοσμο καθώς και η χρήση πολυτελών υλικών για τα εκκλησιαστικά σκεύη.

Εικ. 3 Κιστερκιανοί μοναχοί

Οι Βενεδικτίνιοι υποστήριζαν ότι ο οίκος του Θεού έπρεπε να είναι ό,τι ομορφότερο υπάρχει και οι λειτουργίες προς τιμήν του έπρεπε να συνοδεύονται από ό,τι πολυτιμότερο είχε να προσφέρει αυτός ο κόσμος. Χαρακτηριστικά, ο ηγούμενος Suger του αββαείου Saint Denis στο Παρίσι, έλεγε, ότι η πολυτέλεια και οι καλές τέχνες είναι ο ελάχιστος φόρος τιμής που μπορούσαν να αποδώσουν στον Χριστό, ο οποίος τους έκανε την τιμή να παρεβρίσκονται στη λειτουργία.²

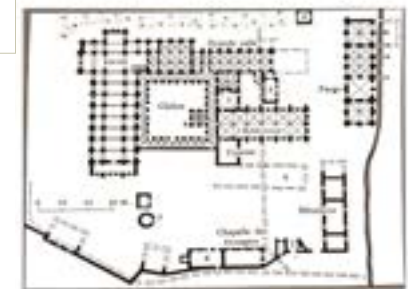
Εικ. 4 Βενεδικτίνιοι μοναχοί

Όμως πολλοί μοναχοί ενοχλούνταν από αυτή την αγάπη για την ομορφιά και την πολυτέλεια, θεωρώντας ότι έχαναν μέρος της ουσίας. Οι Κιστερκιανοί, λοιπόν, για να τονίσουν την απομάκρυνση και την αντίθεση τους από τέτοιες πρακτικές, επέλεξαν απλές και αυστηρές δομές για τον χώρο όπου δραστηριοποιούνταν.

Εξαιρετικό δείγμα μοναστικής αρχιτεκτονικής του συγκεκριμένου τάγματος είναι η μονή Fontenay (Εικ. 5), κτισμένη το 1130 στην Βουργουνδία, από τον ηγούμενο Άγιο Βερνάρδο του Clairvaux. Εκείνος ήταν άλλωστε και ο κύριος υπεύθυνος για την διάδοση του τάγματος με την αυστηρή του προσκόλληση στην τήρηση του “κανόνα”.

Εικ. 2 Το μοναστήρι του Cîteaux

Εικ. 5 Το μοναστήρι του Fontenay

2. <http://members.efn.org/~russelln/art.html>

2.1. ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΚΑΙ ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΝ ΣΤΗ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Από τον 7ο αιώνα, αρχίζουν να πολλαπλασιάζονται τα μοναστήρια, με βασιλείς και αριστοκράτες να παραχωρούν μεγάλες εκτάσεις γης ως δωρεές. Ο κοσμικός άρχοντας προστάτευε τον λαό από τους εξωτερικούς κινδύνους, ενώ ο θρησκευτικός άρχοντας είναι αυτός που τον καθοδηγεί καρπούμενος ένα υλικό αντίτιμο για αυτό. Η αντίληψη που καλλιεργεί η Εκκλησία είναι ότι οι άνθρωποι γεννιούνται αμαρτωλοί. Όλες οι συμφορές, που επηρεάζουν την καθημερινή τους ζωή και επιβίωση, από τις καιρικές συνθήκες έως τις ληστρικές επιθέσεις, είναι δοκιμασίες σταλμένες από τον Θεό. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν, ότι πρόκειται για βαθιά θρησκευόμενες κοινωνίες, με τον κλήρο να εξουσιάζει σε πολύ μεγάλη διάσταση τον λαό, ελέγχοντας την πίστη του, την ελπίδα και τον φόβο του.

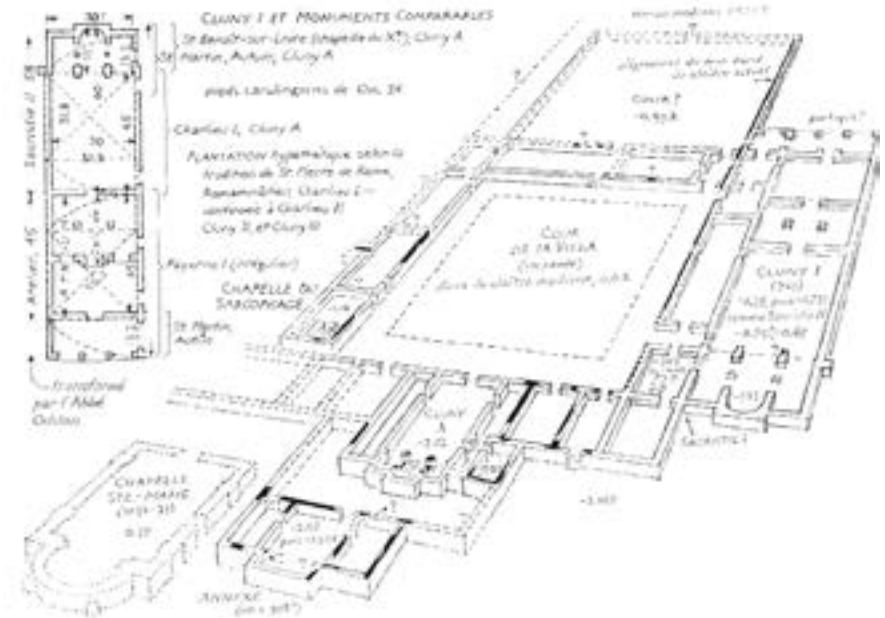
2.1.1. ΜΕΓΑΛΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

Οι μοναστικές κοινότητες αποτελούν τον κυριότερο στυλοβάτη των κοινωνιών του μεσαίωνα. Πρόκειται για μεγάλες κοινότητες με τον πληθυσμό των μοναχών να κυμαίνεται ανάλογα και την απήχηση που είχε το εκάστοτε μοναστήρι και τάγμα. Μία από τις μεγάλες μοναχικές κοινότητες ήταν το μοναστήρι του

Saint Gallen, το οποίο για πολλούς αιώνες θεωρούνταν το ηγετικό μοναστήρι των Βενεδικτίνων. Ιδρύθηκε περί το 720 βορειοανατολικά της σημερινής Ελβετίας, από τον Γερμανό ιερέα Othmar (689–759), στο ίδιο σημείο όπου ήταν το ερημητήριο του Ιρλανδού μοναχού Gallus (550-646), μαθητή και σύντροφο του Αγίου Colombanus.

Η ισχυρότερη όμως μοναστική κοινότητα ήταν εκείνη του Cluny, που ιδρύεται το 910 στην περιοχή της Βουργουνδίας από τον Γουλιέλμο, Δούκα της Ακουιτανίας και έχει ως πρώτο ηγούμενο τον Άγιο Bernon (850-927). Ενδεικτικό στοιχείο της εξελικτικής πορείας της κοινότητας αποτελεί η ανοικοδόμηση τριών εκκλησιών που αντικαθιστούσε κάθε μία την προηγούμενη και την υπερέβαινε σε μέγεθος και σε μεγαλοπρέπεια, λόγω των αυξανόμενων απαιτήσεων, το Cluny I (910-927) (Εικ. 6), το Cluny II (963-981) (Εικ. 7) και το Cluny III (1080-1220) (Εικ. 8). Μεταξύ του 1050 έως 1120 υπήρξε σημαντική άξηση του πληθυσμού των μοναχών, από 60-80 μοναχούς έφθασαν τους 300 την περίοδο που ηγούμενος ήταν ο Πέτρος ο Σεβάσμιος (1092-1156). Επίσης, ο αριθμός των ιδρυμάτων που υπάγονταν ή σχετίζονταν με το Cluny δεν είναι εξακριβωμένος, όμως μεταξύ του 998 και 1205, βάσει παπικών αρχείων, το Cluny αριθμούσε περί των 188 άμεσα υπαγόμενων μοναστηριών.³

Και τα δύο μοναστήρια όμως, όπως και σε άλλες περιπτώσεις, αποτελούσαν κοινωνίες τις οποίες διαχειριζόταν ο ηγούμενος και ανάλογα με το μέγεθός τους, απαιτούσαν γνώσεις διαχειριστικές και οργάνωση που ήταν πιο προηγμένες από εκείνες των χωριών εκείνης της περιόδου.

Εικ. 6 Το Cluny I (910-927)

Εικ. 7 Το Cluny II (963-981)

3. Giles Constable, "The Abbey Of Cluny", σελ. 265-266

Εικ. 8 Το Cluny III (1080-1220)

2.1.2. ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΜΕ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Τα μοναστήρια διέθεταν και γη, στην οποία εργάζονταν και μοναχοί, αλλά και αγρότες. Σιγά σιγά δομήθηκε λοιπόν, μία κοινωνία που αποτελείτο τόσο από ανθρώπους του Θεού όσο και από λαϊκούς. Επρόκειτο δηλαδή για οχυρά συγκροτήματα με τείχη, όπου ζούσαν οι μοναχοί με ηγέτη τους τον ηγούμενο και γύρω από αυτά ζούσαν οι άνθρωποι που κάλυπταν θέσεις υπηρετών αλλά και κτηνοτρόφων, αρτοποιών, κ.α..

Είναι σαφές ότι αποτελούσαν μεγάλες παραγωγικές μονάδες, επομένως είχαν μεγάλες οικονομικές δυνατότητες. Από την αγροτική παραγωγή καλύπτονταν οι ανάγκες των μοναστηριών και των κοινοτήτων που τα περιέβαλαν. Το πλεόνασμα όμως, της παραγωγής διατίθετο προς πώληση με αποτέλεσμα τη δημιουργία αγορών κοντά στα μοναστήρια.⁴

Μεγάλο μέρος από τις οικονομικές δωρεές των κατοίκων αλλά και των αρχόντων, πήγαινε στην συντήρηση των μοναχών όπως και στην υλοποίηση ταξιδιών με στόχο είτε την επίσκεψη κάποιου άρχοντα ή μοναστηριού είτε το προσκύνημα σε άλλους ναούς. Τα ποσά που συγκέντρωναν αύξαναν τα περιουσιακά στοιχεία και χρησιμοποιούνταν για την συμμετοχή στην κοσμική εξουσία και για βοήθεια στις ανίσχυρες κοινωνικές τάξεις με σίτιση, περίθαλψη και παιδεία.

Ακόμη, στα μοναστήρια υπήρχαν τεχνίτες με οργανωμένα εργαστήρια, στα οποία συγκεντρωνόταν μεγάλο μέρος της καλλιτεχνικής παραγωγής της εποχής. Είναι αντιληπτό λοιπόν πως επρόκειτο για μεγάλες κοινότητες αλλά και παραγωγικές μονάδες που παρουσίαζαν υψηλής στάθμης διοικητικά συστήματα.

4. David Nicholas, "Η εξέλιξη του Μεσαιωνικού κόσμου", σελ. 77

2.1.3. ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ - ΛΙΚΝΑ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Τα μοναστήρια τα ίδια αποτελούσαν λίκνα παιδείας. Εκεί αναπτύχθηκαν οι περισσότερες σχολές κατά τον Μεσαίωνα, που στόχο είχαν αρχικά να μορφώσουν τους μοναχούς και μετέπειτα και τους αριστοκράτες, είτε επρόκειτο για τους διαδόχους είτε για άτομα που θα αναλάμβαναν κάποιο διοικητικό ή εκκλησιαστικό αξίωμα.

Υπήρξε η διάθεση να επιτραπεί η μόρφωση και στον απλό λαό, όμως αυτό απαγορεύτηκε από την Σύνοδο της Aix la Chapelle το 817. Σε αυτήν την σύνοδο, διατάχθηκε να κλείσουν τα εξωτερικά σχολεία που υπήρχαν, για παράδειγμα στο μοναστήρι του Saint Gallen, και η παιδεία και η μόρφωση επιτρέπεται να δίδεται μόνο σε εκείνους που είχαν την δυνατότητα να προσφέρουν για την απόκτηση τους.

Επιπρόσθετα, η ύπαρξη πολλών, οι οποίοι θα δύναντο να διαβάσουν τα ιερά κείμενα θα μείωνε την ισχύ του μορφωμένου, κοσμικού και μη, κλήρου. Αυτή η πιθανότητα μπορεί να δημιουργούσε πνεύμα αμφισβήτησης προς την Εκκλησία. Συνεπώς, προτιμήθηκε η γνώση να παρέχεται επιλεκτικά.

2.1.4. ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΜΟΝΑΡΧΙΑ

Ο πλούτος που συγκέντρωναν τα μοναστήρια, εκτός από την παραγωγή τους, ήταν επίσης συχνά αποτέλεσμα δωρεών από ευγενείς ή από το υστέρημα των απλών λαϊκών. Η ίδρυσή τους βασιζόταν κατ' αρχάς στη δωρεά που προερχόταν συνήθως από τον βασιλιά, αλλά και από το άμεσο περιβάλλον του. Άλλωστε ο βασιλιάς διατηρούσε με την Εκκλησία μία σχέση αλληλεξάρτησης. Η επιβίωση των μοναστηριών στηριζόταν στην οικονομική βοήθεια του μονάρχη. Όμως, και ο μονάρχης φρόντιζε για την ίδρυση πολλών οίκων του Θεού, πρώτον για τη σωτηρία της ψυχής του, και δεύτερον για την αντιμετώπιση των καθημερινών δυσκολιών κατά τη βασιλεία του, μετά από την πνευματική καθοδήγηση των ηγουμένων.

Από την μεριά της, η Εκκλησία επηρέαζε τον λαό, βρισκόμενη πιο κοντά σε αυτόν, ενώ ο Πάπας, κεφαλή της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, ήταν ο μεγάλος ηγέτης της Μεσαιωνικής Δύσης, με την υπέρτατη εξουσία, ελέω Θεού. Είναι, σαφές, λοιπόν ότι η στήριξη της Εκκλησίας ενίσχυε την κυριαρχία του βασιλιά, αλλά και το αντίστροφο.

Η Μεροβίγγεια δυναστεία ξεκίνησε περί το 431 με τον Clodione, βασιλιά γερμανικής προέλευσης και συνεχίστηκε με τον γιό του Meroneo, ο οποίος έδωσε και το όνομα του στην δυναστεία. Όμως ο Clovis (Χλωδοβίκος, 481 – 511), ίδρυσε ουσιαστικά την δυναστεία, όντας ο βασιλιάς που ένωσε κάτω από την εξουσία του όλες της φυλές και τους κατοίκους της Γαλατίας. Βαπτίστηκε το 496 (Εικ. 9) από τον Saint Remi και έγινε ο πρώτος χριστιανός βασιλιάς, μία πολιτική απόφαση που κέρδισε τους Γαλλο-ρωμαίους υπηκόους του.

Η Εκκλησία σχημάτιζε τις δομές της στην Γαλατία σε συνεργασία με τους Μεροβίγγειους βασιλιάδες. Τόσο μοναστήρια όσο και επισκοπικές θέσεις, δίνονταν σε άτομα, από υψηλούς κύκλους, που υποστήριζαν την δυναστεία. Πολλές εκτάσεις δωρήθηκαν σε μοναστήρια και κάθε οικογένεια για να μετέχει στη διαχείριση της μονής που ίδρυε, διόριζε συχνά ηγούμενο κάποιο μέλος της. Συνήθως, για την θέση αυτή προορίζονταν οι δευτερότοκοι γιοί, ώστε να μην απειλήσουν την κληρονομιά του μεγαλύτερου. Διαφαίνεται, λοιπόν, μία εξαιρετικά πρακτική συνύπαρξη μεταξύ της ανώτερης αριστοκρατίας και του κλήρου. Επί Μεροβιγγείων ιδρύονται τα πρώτα μοναχικά τάγματα, γεγονός που δείχνει τη δύναμη της δυναστείας σε εσωτερικά θεμέλια της Εκκλησίας.

Εικ. 9 Η βάφτιση του Clovis από τον Saint Remi το 496

Η σημαντικότερη μορφή κοσμικής εξουσίας στη Δύση την πρώτη χιλιετία, είναι ο Καρλομάγνος (Εικ. 10), βασιλιάς των Φραγκων από το 768 έως 814 και ιδρυτής της Καρολλίγγειας δυναστείας. Υπήρξε μεγάλος στρατιωτικός και πολιτικός ηγέτης. Αύξησε τις κτήσεις του φραγκικού βασιλείου προσθέτοντας την Ιταλία, υποτάσσοντας τους Σάξονες και τους Βαυαρούς και επεκτείνοντας τα σύνορα στην Ισπανία.

Εικ. 10 Ο Καρλομάγνος με τον υιό του Λουδοβίκο τον Ευσεβή

Υπήρξε, όμως, και μεγάλος υποστηρικτής της Εκκλησίας και συγκεκριμένα του τάγματος των Βενεδικτίνων. Κατά την βασιλεία του, τα μοναχικά τάγματα ισχυροποιήθηκαν και

Εικ. 11 Απεικόνιση των χώρων μελέτης των μοναχών

δημιουργήθηκαν τα μεγάλα μοναστήρια, όπως το Saint Gallen. Σημαντική απόφαση του, υπήρξε η τοποθέτηση χώρου μελέτης κοντά σε κάθε παλάτι επισκόπου και σε κάθε μοναστήρι, με αυτούς τους χώρους καλά εξοπλισμένους σε βιβλία και δασκάλους (Εικ. 11). Σύμφωνα με διαταγή του, όλα τα παιδιά ευγενών υποχρεούνταν να διδαχθούν μουσική, γραμματική και αριθμητική και με αυτόν τον τρόπο η κληρονομιά της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας να διασωθεί. Για την υλοποίηση της πνευματικής στροφής στο βασίλειο του, ίδρυσε πολλά μοναστήρια, που συνέβαλλαν σε αυτό που ονομάστηκε καρολίγγεια αναγέννηση. Η στροφή προς τα γράμματα και τις τέχνες γύρω στα 800 στον δυτικό κόσμο δεν ήταν κοινωνική κατάκτηση αλλά πολιτική βούληση.

Σύμφωνα με τις επιθυμίες του Καρλομάγνου, καθιερώθηκε η μόρφωση των διαδόχων και με αυτόν τον τρόπο αναπτύχθηκαν και οι μοναστικές σχολές. Ήταν απαραίτητη η μόρφωση τόσο για τον μελλοντικό βασιλιά όσο και για τους δευτερότοκους γιους του μονάρχη ή των αριστοκρατών που θα καταλάμβαναν τα ανώτερα αξιώματα της Εκκλησίας και του Κράτους.

Τα μοναστήρια ήταν άλλωστε καταφύγιο και για τους βασιλείς. Εκεί μελετούσαν, για να προετοιμαστούν για την εξουσία που θα αναλάμβαναν, εκεί στέφονταν, εκεί θάβονταν. Τα μοναστήρια είχαν τον ρόλο

του θεματοφύλακα της γνώσης, που εκείνη την εποχή με την καθοδήγηση και επιβολή του μονάρχη εκτιμόταν ως αγαθό πολύτιμο, ως επένδυση στο μέλλον της αυτοκρατορίας, στο οποίο δύνανται να συνεισφέρουν μόνο λίγοι και εκλεκτοί.

Όταν ξεκίνησε να καταρρέει η μοναρχία κατά τον 9ο αιώνα και οι κατώτεροι αριστοκράτες άρχισαν να οικειοποιούνται την απόλυτη νομή των γαιών που είχαν στα χέρια τους, εκείνοι ήταν που συνέχισαν την παράδοση στην οικονομική στήριξη των μοναστηριών. Επιχείρησαν μάλιστα να έχουν ακόμη ενεργό συμμετοχή στα εσωτερικά της Εκκλησίας. Για αυτό τον λόγο, στην προσπάθεια της η Εκκλησία να προφυλαχθεί, ενισχύοντας την εξουσία της και διατηρώντας τα κεκτημένα, κατέφυγε στην επονεϊδίστη τιμωρία του αναθέματος.

Ονόμασε τους φτωχούς και τους ανθρώπους της προσευχής, αδύναμους και τα κτίρια που προορίζονταν για θρησκευτική λατρεία, καθώς και το χώρο γύρω τους, άσυλα. Όποιος λοιπόν επιτίθετο σε αυτά, θα τον αναθεμάτιζαν και θα εξοριζόταν από την κοινωνία των ανθρώπων αλλά και του Θεού. «Θα εκτίθετο στην οργή του Θεού, του Αόρατου Αρχοντα, ο οποίος κατοικούσε στην ίδια την καρδιά της αγωνίας και ήταν ικανός να εξαπολύσει όλες τις δυνάμεις του τρόμου σε αυτόν τον κόσμο και τον επόμενο»⁵. Το μέτρο αυτό ήταν δραστικό αν αναλογιστούμε το πόσο θεοσεβούμενη ήταν η κοινωνία του μεσαίωνα. Η ανεξαρτησία της Εκκλησίας όμως στηριζόταν και στην ύπαρξη άλλης μίας πηγής εισοδημάτων, το προσκύνημα των λειψάνων.

2.2. ΤΑ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΑ

Τα λείψανα των αγίων ήταν ένας από τους βασικούς τρόπους πλουτισμού των μοναστηριών και των εκκλησιών. Η λατρεία των λειψάνων ήταν ένας τρόπος ζωής των κοινωνιών του μεσαίωνα, καθώς ήταν ο βασικός λόγος ταξιδιών, με συνέπειες σε πολλούς διαφορετικούς τομείς. Αποδίδονταν στα λείψανα δυνάμεις θαυματουργικές και ήταν ένας τρόπος για την εξάλειψη των αμαρτιών των ανθρώπων. Το σκήνωμα των αγίων διαμελιζόταν και οι συλλογές ιερών λειψάνων περιελάμβαναν τμήματα του σώματος καθώς και οτιδήποτε είχε ακουμπήσει σε αυτό, όπως κάποιο ένδυμα ή σκόνη από τον τάφο του.

Τα σημαντικότερα προσκυνήματα κατά τον 11ο αιώνα ήταν το ιερό του Monte Saint Angelo (Εικ. 12), η Santa Camisa, το μοναστήρι του Saint Martin de Tours (Εικ. 13), το ονομαστό Santiago de Compostella (Εικ. 14) και φυσικά οι Άγιοι Τόποι (Εικ. 15), που αποτελούσαν το υπέρτατο προσκύνημα, αλλά και το πιο δύσκολο υλοποιήσιμο.

Εικ. 12 Το ιερό του Monte Saint Angelo

Εικ. 13 Το μοναστήρι του Saint Martin de Tours

Εικ. 14 Η ρωμανική όψη του καθεδρικού του Santiago στην Compostella

Εικ. 15 Άγιοι Τόποι (χάρτης του 1657)

5. Georges Duby, "The Age of the Cathedrals, art and society, 980-1420", σελ. 36

2.2.1. ΔΡΟΜΟΙ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Οι προσκυνητές ακολουθώντας συγκεκριμένους δρόμους, μετακινούνταν πάνω σε μεγάλους άξονες, από τόπο σε τόπο (Εικ. 16). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη διάνοιξη δρόμων για την πραγμάτωση των προσκυνημάτων και στη συνέχεια τη συντήρησή τους. Οι δρόμοι πέραν των προσκυνητών οφέλησαν και εμπόρους, οι οποίοι τους χρησιμοποιούσαν και διέυρυναν τον χώρο όπου δραστηριοποιούνταν, πλουτίζοντας και κατ' επέκτασιν συνεισφέροντας στην ανάπτυξη των περιοχών από όπου περνούσαν. Οι αρτηρίες και η κινητικότητα είχε ακόμη ως αποτέλεσμα την ασφάλεια έρμηων περιοχών που μέχρι τότε ήταν στόχος ληστροικών επιθέσεων.

Εικ. 16 Προσκυνητές στον δρόμο El Camino για το Santiago στην Compostella

2.2.2. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ

Οι προσκυνητές και οι έμποροι έδιναν ζωή σε μικρές κοινότητες και δημιούργησαν νέες. Δημιουργούνταν σε αυτά τα χωριά κατάλληλοι χώροι για την φιλοξενία των ταξιδιωτών. Επίσης, έκαναν την σύνδεση μεταξύ των διαφόρων χωριών ευκολότερη, γεγονός που βοήθησε και στο μεταξύ τους εμπόριο. Ιδιαίτερα σύνηθες ήταν και η ανάπτυξη κοινότητας γύρω από κάποιον ναό ή μοναστήρι που είχε λείψανα που φημίζονταν για την προστασία που παρείχαν. Αυτό ξεκίνησε από χώρους φιλοξενίας, πανδοχεία ή εργαστήρια αναθυμάτων. Διαφαίνεται, λοιπόν, ότι γύρω από τα μοναστήρια και τις εγκαταστάσεις τους κινούνταν ο παραγωγικός κόσμος του Μεσαίωνα με κάθε λογής δραστηριότητες.

2.2.3. ΜΕΤΑΔΟΣΗ ΙΔΕΩΝ

Τους δρόμους των προσκυνημάτων ακολουθούσαν, όμως, και οι ίδιοι οι μοναχοί με στόχο κατ' αρχάς το προσκύνημα. Το σημαντικότερο αυτών των ταξιδιών ήταν η συμβολή τους στην ανταλλαγή και στην διάδοση ιδεών καθώς, επίσης, και στη νέα γνώση που ενίσχυε τις επιστήμες και τις τέχνες. Οι μοναχοί ταξιδεύοντας από προσκύνημα σε προσκύνημα, μετέφεραν την γνώση και τις παραστάσεις που ήδη είχαν, διέυρυναν όμως και τους ορίζοντες τους.

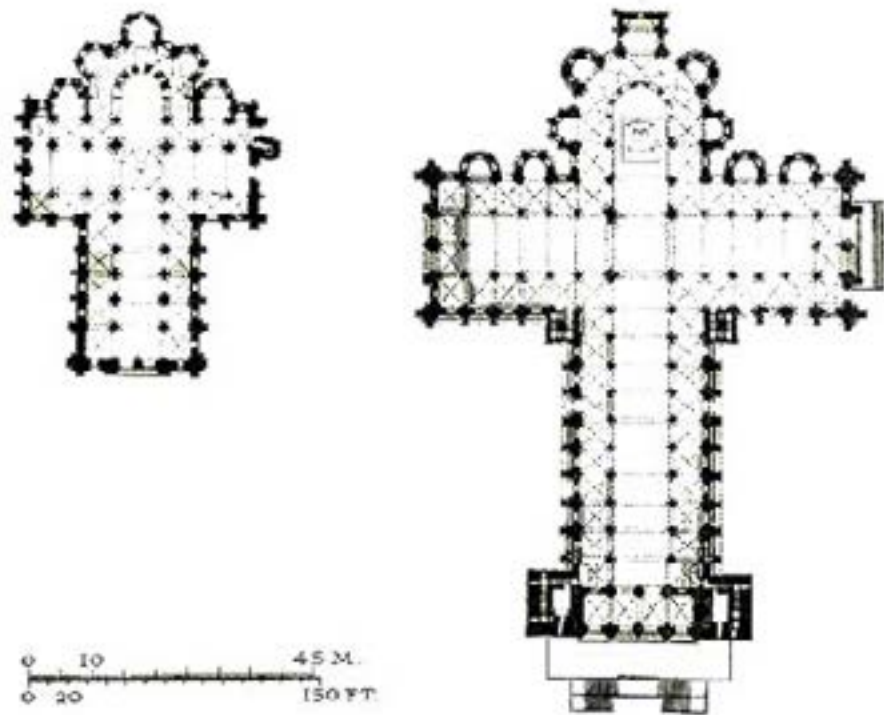
Συνεπώς, όταν επέστρεφαν στις βάσεις τους μετέφεραν τα όσα είχαν δει και προσπαθούσαν να αναπαράγουν πράγματα που τους είχαν εντυπωσιάσει και να τα υλοποιήσουν στα μοναστήρια τους. Με αυτόν τον τρόπο, αναπτύχθηκε η έννοια του εκπαιδευτικού ταξιδιού, που ήταν εξαιρετικά διαδεδομένη τον Μεσαίωνα. Η πρακτική αυτής της έννοιας σήμαινε κινητικότητα, εγκαταστάσεις φιλοξενίας, δημιουργία αρχιτεκτονικής, επαφή με την αρχιτεκτονική άλλων τόπων και διάδοση της γνώσης.

2.2.4. ΕΠΙΡΡΟΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Η λατρεία των λειψάνων επηρέασε την αρχιτεκτονική και με άλλο τρόπο, δημιουργώντας τον τύπο εκκλησιών γνωστό ως Di Pellegrinaggio (Εικ. 17). Αυτός ο τύπος δημιουργήθηκε για την κάλυψη των νέων αναγκών λόγω των προσκυνητών. Στις κατώφεις παρατηρείται, λοιπόν, η δημιουργία ενός εσωτερικού πλευρικού διαδρόμου, ο οποίος επέτρεπε την πρόσβαση στην Αγία Τράπεζα και τις ιερές λειψανοθήκες, δίχως να διακόπτει το κεντρικό κλίτος. Επιπρόσθετα, αυξήθηκαν και οι διαστάσεις της αψίδας του ιερού, δίχως όμως να αυξηθεί το ύψος του διαφράγματος του.

Άρα οι προσκυνητές ήταν ελεύθεροι να κινούνται και να φέρουν εις πέρας το προσκύνημα, δίχως να ενοχλούν ή να διαταράσσουν την ομαλή λειτουργία της εκκλησίας.

Εικ. 17 Εκκλησίες St. Foy στην Conques και Santiago στην Compostella

Παρενθετικά, αξίζει να αναφερθεί το παρεκκλήσι Sainte Chapelle (1239-1248) στο Παρίσι, το οποίο είχε ως μοναδική χρήση αυτή της λειψανοθήκης για ένα μέρος του ακάνθινου στεφάνου του Χριστού, αλλά και άλλων λειψάνων που περιήλθαν στο βασιλιά της Γαλλίας από την Κωνσταντινούπολη (Εικ. 18).

Πρώτον, είναι εύκολο να αντιληφθούμε ότι τα προσκυνήματα των λειψάνων αγίων διέυρναν τους οριζόντες πολλών ανθρώπων με τους δρόμους και τη δυνατότητα πλέον για ασφαλή ταξίδια. Δεύτερον, ενίσχυσαν οικονομικά τις κοινότητες τόσο κοντά σε αυτά όσο και κατά μήκος των αξόνων που οδηγούσαν εκεί. Και τρίτον, συνεισέφεραν στην διάδοση της γνώσης συμβάλλοντας στην ανάπτυξη του ρωμανικού ρυθμού και αργότερα στη διεθνοποίηση του γοτθικού ρυθμού.

Εικ. 18 Το παρεκκλήσι Saint Chapelle

2.3. ΡΟΛΟΣ ΚΑΙ ΘΕΣΗ ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΝ ΣΤΟΥΣ ΔΡΟΜΟΥΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΩΝ

Τα μοναστήρια που βρίσκονταν πάνω στους δρόμους προσκυνήματος φρόντιζαν να προσφέρουν βοήθεια στους προσκυνητές. Πιο συγκεκριμένα, είχαν χώρους για την διαμονή τους. Στο σχέδιο του μοναστηριού Saint Gallen φαίνονται οι ξενώνες που διατίθεντο για τέτοια χρήση. Επίσης, κατά την διαμονή των προσκυνητών στα μοναστήρια υπήρχαν κουζίνες και τραπεζαρίες που μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν και τα πλούσια μοναστήρια προσέφεραν και μέρος των παραγόμενων προϊόντων τους προς κατανάλωση στους προσκυνητές.

Το μοναστήρι του Cluny έπαιξε και εκείνο μεγάλο ρόλο όσον αφορά στον δρόμο για το προσκύνημα του σκηνώματος του Santiago (Άγιος Ιάκωβος) στην Compostella της Ισπανίας. Αυτός ο δρόμος με τον τόσο διάσημο προορισμό, ήταν γνωστός ως ο "Δρόμος του Αγίου Ιακώβου" (El Camino de Santiago), και το Cluny με πολλά μικρότερα μοναστήρια πάνω σε αυτόν, τον εκμεταλλευόταν με μεγάλα οικονομικά οφέλη. Ένα ακόμη από τα μικρότερα μοναστήρια ήταν το Sainte Foy (8ος αιώνας) στο Conques της Γαλλίας, το οποίο είχε το σκήνωμα της μάρτυρος Αγίας Foy.

Οι ναοί που δεν διέθεταν λείψανα, κατέβαλαν μεγάλες προσπάθειες για να αποκτήσουν κάποιο και ήταν σπάνιο κάποιος μεγάλος ναός να μην έχει κάποιο λείψανο του προστάτη αγίου.⁶ Δημιουργήθηκαν λοιπόν, και μικρότερης σημασίας προσκυνήματα, τα οποία επέφεραν οικονομικά οφέλη από δωρεές των περαστικών προσκυνητών. Οι ταξιδιώτες άλλωστε, φρόντιζαν να επισκεφθούν όσο το δυνατόν περισσότερα λείψανα, να προσκυνήσουν και να δεχθούν τη χάρη του αγίου και του Θεού.

Δημιουργούνται με αυτόν τον τρόπο, μεγάλα συγκροτήματα όπου παρατηρείται έντονη κίνηση με οικονομικά οφέλη και διαχειριστικές απαιτήσεις. Ενισχύεται έτσι, ο ισχυρισμός ότι όσον αφορά στα μοναστήρια πρόκειται για πολύ ανεπτυγμένες διοικητικές δομές.

2.4. ΤΕΧΝΟΓΝΩΣΙΑ ΣΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ

Τα μοναστήρια που σήμερα μας δίνουν τεράστιο όγκο πληροφοριών, παρά το γεγονός ότι έχουν καταστραφεί τα κέντρα τους, είναι το Saint Gallen, το Cluny και το Fontenay. Κάθε ένα από αυτά προσέφερε στον μεσαίωνα και στην πρόοδο που συντελέστηκε εκείνη την περίοδο, ένα κομμάτι για την σύνθεση της γνώσης και τη δημιουργία αρχιτεκτονικών μορφών. Σημαντικό ρόλο σε κάθε ένα από αυτά έπαιξαν μεγάλες προσωπικότητες εκείνης της εποχής, όπως οι ηγούμενοι, που αποτελούσαν την κορυφή της εξουσίας, όχι μόνο στη μοναστική κοινότητα, αλλά στα πολιτικά πράγματα των διάφορων περιοχών.

Εικ. 20 Το σχέδιο του Saint Gallen

6. David Nicholas, "Η εξέλιξη του Μεσαιωνικού κόσμου", σελ. 537

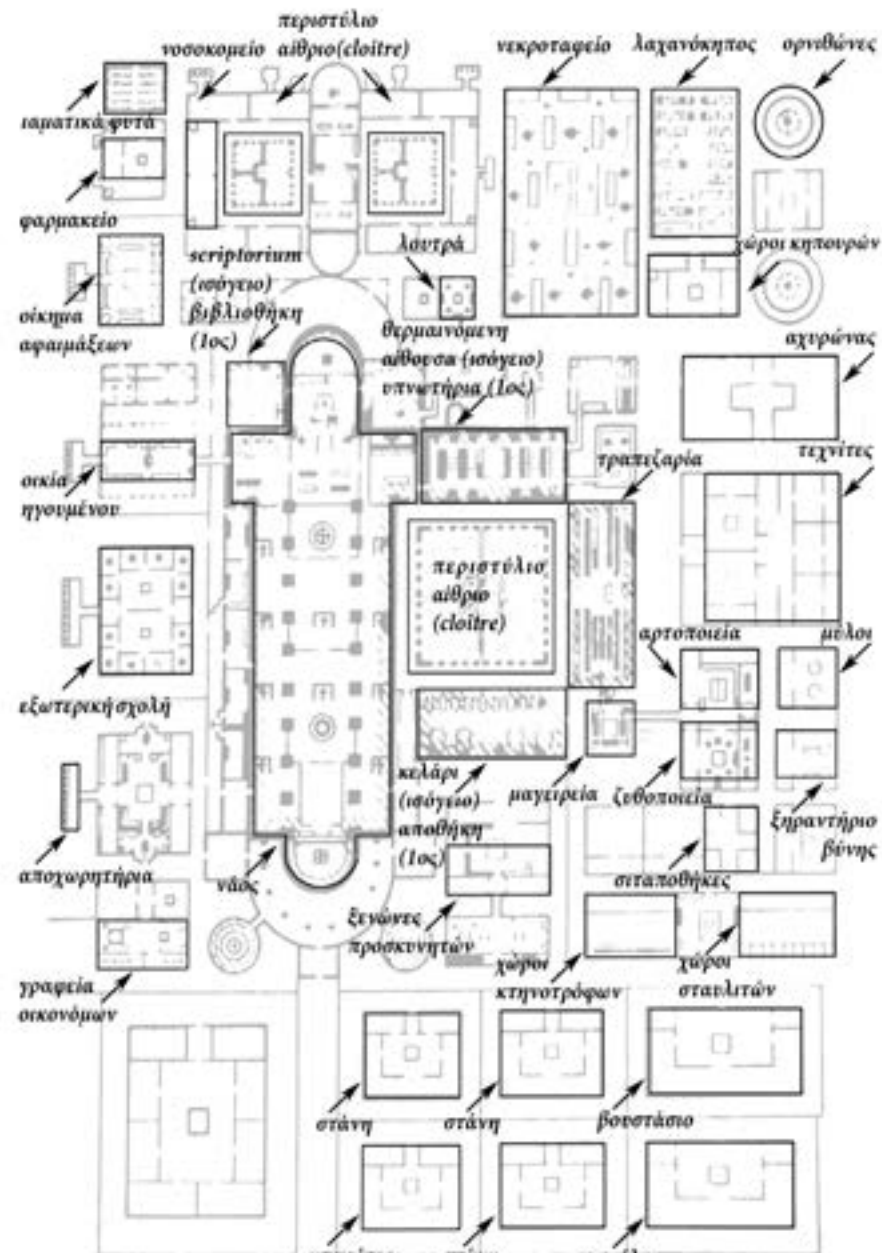
Όσον αφορά στο Saint Gallen (Εικ. 19), έχουμε την κάτοψη όλου του μοναστηριού. Ήταν από τα πρώτα σχέδια (Εικ. 20), πάνω σε πέντε κομμάτια δέρματος, δεμένα μεταξύ τους, που δόθηκε στον ηγούμενο του μοναστηριού Gozbert το 820.

Αυτό το σχέδιο, κυκλοφόρησε και έτσι καθιέρωσε μία νέα πραγματικότητα όσον αφορά το σχεδιασμό και στη συνέχεια την ανέγερση κτισμάτων. Μέχρι εκείνη την στιγμή, τα σχέδια γίνονταν εμπειρικά στο εργοτάξιο πάνω σε κομμάτια ξύλου με κιμωλία, για την καλύτερη επικοινωνία του ηγούμενου ή του επισκόπου με τον αρχιμάστορα. Τα επιτόπια σχέδια περιλάμβαναν τα βασικά στοιχεία του κτιρίου και φυσικά καταστρέφονταν σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα.

Τα μοναστήρια είναι ολοκληρωμένοι μικρόκοσμοι όπου καλύπτονται όλες οι ανάγκες των μοναχών και όχι μόνο. Γύρω από τον χώρο όπου διαμένουν οι μοναχοί, συγκεντρώνονται άνθρωποι που καλύπτουν θέσεις υπηρετών αλλά και κτηνοτρόφων, αρτοποιών, σταυλιτών, κ.α..

Οι βασικοί χώροι που απευθύνονταν στους μοναχούς ήταν η εκκλησία, η τραπεζαρία, οι κοιτώνες, ο χώρος όπου αντιγράφονταν τα κείμενα (scriptorium), η βιβλιοθήκη και φυσικά το περιστύλιο αίθριο (cloitre), πάντα με νότιο προσανατολισμό για την αναψυχή των μοναχών. Πρέπει να τονιστεί, ότι το cloitre αποτελούσε την καρδιά του μοναστικού βίου με όλους τους χώρους διήμερευσης να το περιστοιχίζουν.

Όμως οι περισσότεροι χώροι χρησιμοποιούνταν και από ανθρώπους που δεν σχετίζονταν με τον μοναστικό βίο. Υπάρχουν μύλοι, σταύλοι, ζυθοποιεία, κ.α. καθώς και χώροι όπως νοσοκομείο, φαρμακείο, κήποι, εργαστήρια καλλιτεχνών, ξενώνες για προσκυνητές, εξωτερικό σχολείο, οίκημα για αφαιμάξεις, το οποίο ερμηνεύεται εύκολα με δεδομένο, ότι τα μοναστήρια ήταν οι πρώτοι χώροι όπου αναπτύχθηκε η επιστήμη της ιατρικής, και για να καλυφθούν όλες οι ανάγκες της πόλης υπάρχει και νεκροταφείο.

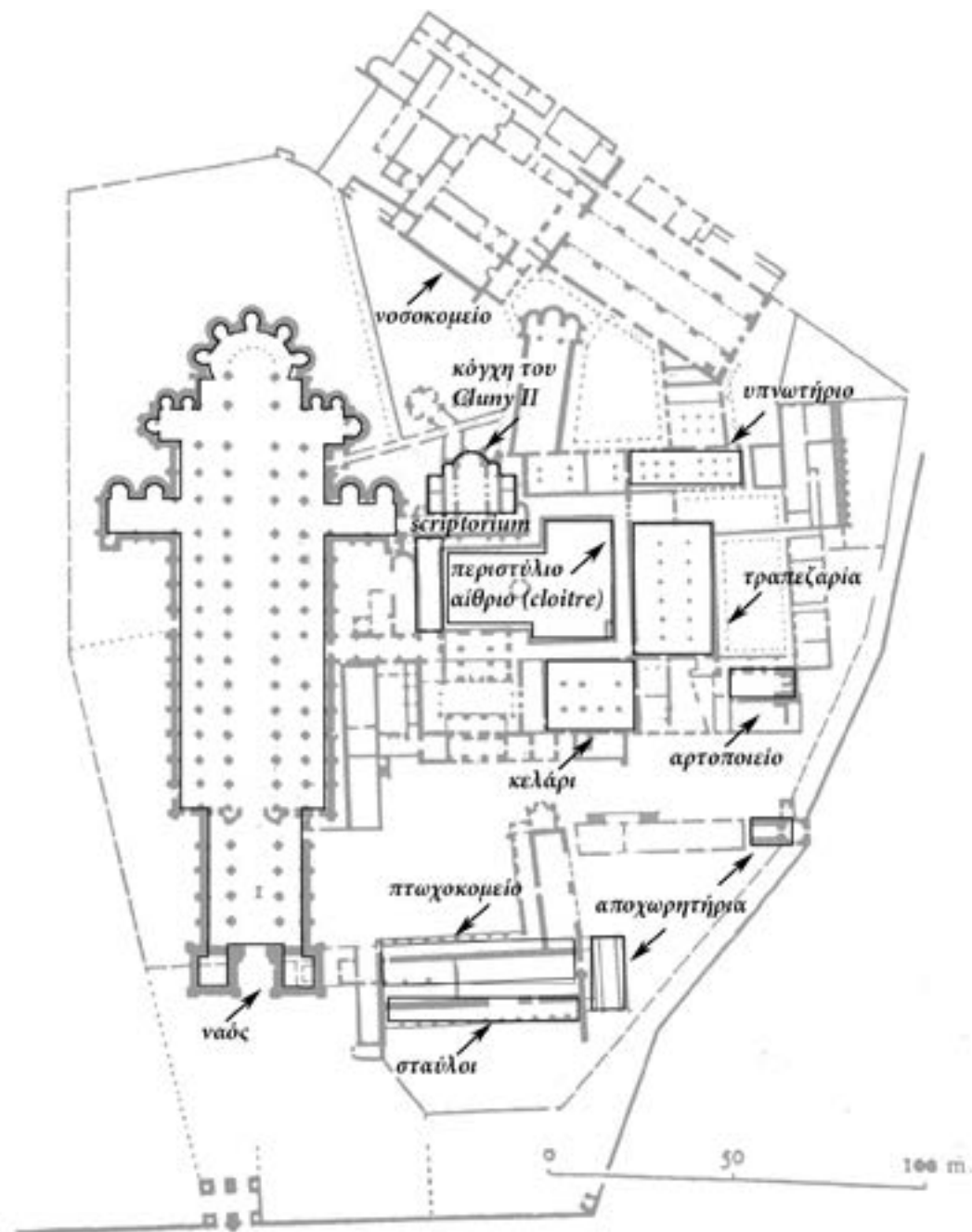
Εικ. 19 Το μονατήρι του Saint Gallen

Με τη δημιουργία της κάτοψης του Saint Gallen, εισήχθη μία νέα τάξη, όπου υπήρχε ένα υπόδειγμα που καθοδηγούσε τους τεχνίτες αλλά έδινε και μία ομοιομορφία στην κατασκευή. Βάσει αυτού, μπορούσαν να γίνονται μετατροπές και διαφοροποιήσεις, γεγονός που ήταν σύνηθες κατά την διάρκεια της υλοποίησης του ναού. Όμως, πλέον υπήρχε μία βάση, μία κοινή αφετηρία πάνω στην οποία μπορούσαν να συνεννοούνται τόσο οι εμπνευστές με τους μαστορες, όσο και οι τεχνίτες μεταξύ τους για νέες ιδέες και διαφορετικές εφαρμογές.

Κυρίαρχο ρόλο στην τεχνογνωσία που αναπτύχθηκε στα μοναστήρια, έχει το Cluny (Εικ. 21), του οποίου η ίδρυση ταυτίζεται με την ιδεολογική μεταρρύθμιση του τάγματος των Βενεδικτίνων. Κύριος εμπνευστής της μεταρρύθμισης υπήρξε ο δεύτερος ηγούμενος της μονής, ο Άγιος Οδο που φρόντισε μεταξύ άλλων, να αποκτήσει το μοναστήρι μία καλή βιβλιοθήκη, μία σχολή αλλά και το δικαίωμα να κόβουν νομίσματα. Θεωρούνταν άγιος άνθρωπος και πολλοί μοναχοί αλλά και ασκητές ταξίδευαν για την ευκαιρία μίας συνάντησης μαζί του. Κλήθηκε να βοηθήσει και άλλα μοναστήρια, μεταρρυθμίζοντάς τα, όπως του Αγίου Παύλου έξω από την Ρώμη καθώς και εκείνο του Αγίου Αυγουστίνου στην Πάβια.

Στο μοναστήρι του Cluny το άσμα, επηρέασε την αρχιτεκτονική. Η λειτουργία ως κύρια εργασία των μοναχών του Cluny ήταν ένα ακόμα στοιχείο που τους διαχώριζε από τα άλλα μοναστήρια του τάγματος των Βενεδικτίνων, οι οποίοι δεν είχαν ψαλμωδία κατά τις ιεροτελεστίες. Αυτή η στροφή και η ανάδειξη του μέλους σε κύρια ασχολία τους, είχε ως αποτέλεσμα την εξέλιξη του άσματος.

Σημασία στη μουσική είχαν ακόμη και τα δομικά υλικά. Η στέγαση του καθεδρικού άλλαξε και από ξυλόστεγους χώρους δημιουργήθηκαν θολοσκεπείς. Η αλλαγή αυτή συντελέστηκε για λόγους πυρασφάλειας αλλά και ακουστικής. Η ξύλινη στέγη απορροφούσε τον ήχο, ενώ η πέτρινη τον αντανάκλούσε επιτρέποντας έτσι την καθαρή διάδοση και ανεμπόδιστη αναπαραγωγή του.

Εικ. 21 Το μοναστήρι του Cluny

Περαιτέρω, πίστευαν ότι ο μοναδικός τρόπος προσέγγισης των τέλει αναλογιών ήταν μέσω της μουσικής. Για αυτόν τον λόγο, στην εκκλησία της μονής Fontenay οι αριθμητικές αναλογίες των παραθύρων φρόντισαν να ανταποκρίνονται στην μουσική αναλογία 3/4.

Εικ. 23 Ο ηγούμενος Bernard του Clairvaux

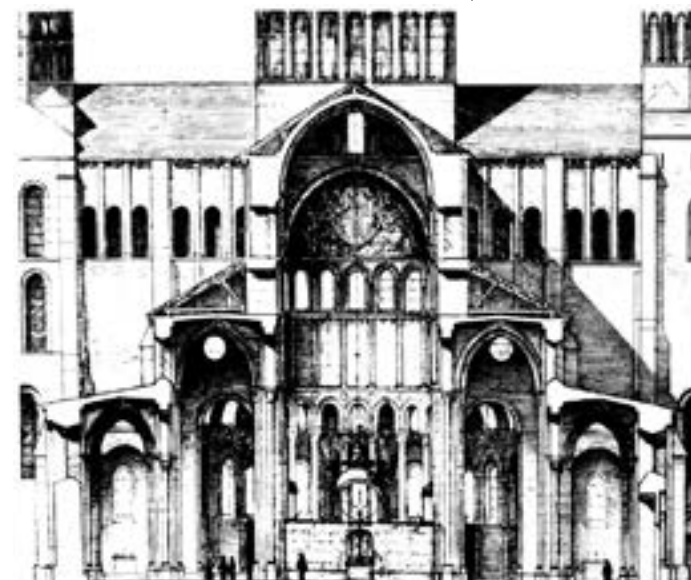
Όμως, η αρχιτεκτονική του Fontenay (Εικ. 22) είναι ως σύνολο εξαιρετικά απλή και απείριτη, με τα διακοσμητικά στοιχεία να εκλείπουν καθώς ο ηγούμενος Bernard του Clairvaux (1090-1153), ενώ δεν τόλμησε να απαγορεύσει την τέχνη, στεκόταν κριτικός απέναντι σε αυτές τις «εκδηλώσεις ομορφιάς που οδηγούσαν τα μάτια του νου μακριά από την εικόνα του Θεού στις εικόνες αυτού του κόσμου»⁷.

Επιπλέον, δεν υπάρχει καμπαναριό στο αββαείο, επιλογή και πάλι του ηγουμένου Bernard (Εικ. 23), ο οποίος θεωρούσε ότι και αυτό θα απομάκρυνε την εγκατάσταση του τάγματος από την εικόνα της λιτότητας. Άλλωστε ο κύριος λόγος που φρόντισε να κατασκευαστεί η μονή του Fontenay ήταν η πεποίθησή του ότι το αββαείο του Cîteaux δεν ήταν ικανοποιητικά λιτό και δεν απέδιδε ακριβώς το νέο πνεύμα των Κιστερκιανών μοναχών.

Όμως, τόσο ο ναός του Fontenay (Εικ. 24) όσο και ο ναός του Cluny (Εικ. 25), ενώ ανήκουν στον ρωμανικό ρυθμό, έχουν οξυκόρυφα τόξα. Ήταν και στις δύο περιπτώσεις, αποτέλεσμα σκέψης και κατανόησης τόσο φυσικής όσο και μαθηματικών. Η χρήση τους πραγματοποιήθηκε επειδή ήταν σε θέση να κατανοήσουν τη δράση των δυνάμεων και των φορτίων, άρα να αντιληφθούν ότι επρόκειτο για την καλύτερη δυνατή στατική επίλυση.

Εικ. 24 Το εσωτερικό του ναού Fontenay

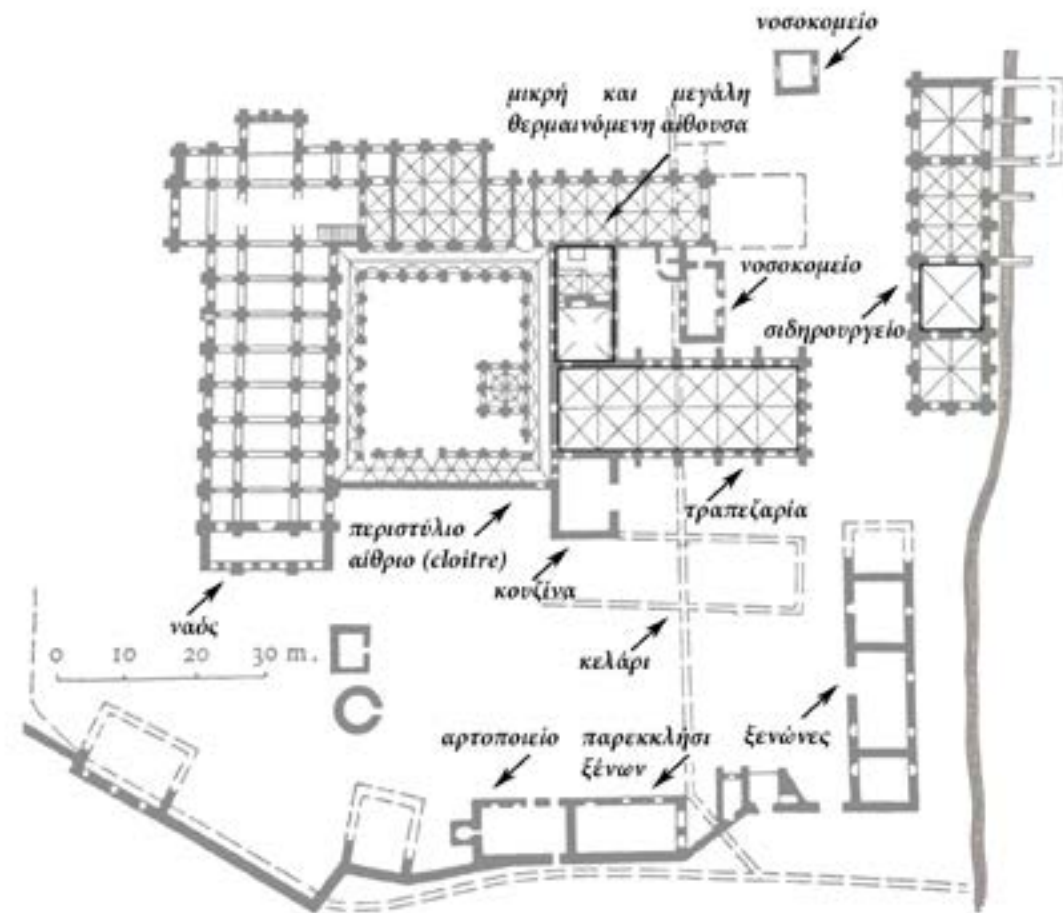
Εικ. 25 Τομή του κυρίους ναού του Cluny

7. http://en.wikipedia.org/wiki/Fontenay_Abbey

Συγκρίνοντας την κάτοψη της μονής του Fontenay (βλ. Εικ. 20) με αυτές των αββαείων των Βενεδικτίνων εντοπίζουμε διαφορές στην χωρική ανάπτυξη τους. Το αββαείο του Fontenay έχει κλίμακα αισθητά μικρότερη. Αναπτύσσεται μικρή κοινότητα περιμετρικά του μοναστηριού και μέσα υπάρχουν κτίσματα όπως νοσοκομείο και αρτοποιείο. Η μοναστική ζωή εξελίσσεται με παρόμοιο τρόπο, γύρω από το περιστύλιο αίθριο (cloître), μεταξύ της εκκλησίας, της τραπεζαρίας, των κοιτώνων. Όμως, οι δομές πολύ πιο απλές, ως αντανάκλαση του «πνεύματος πενίας»⁸ που τους χαρακτήριζε. Επίσης, οι αίθουσες που υπάρχουν είναι ικανές να καλύψουν μόνο τις βασικές ανάγκες των μοναχών και των ανθρώπων που ζούσαν μαζί τους.

Ενώ αντίθετα, τα προαναφερόμενα μοναστήρια των Βενεδικτίνων είναι πολύ μεγαλύτερα σε έκταση και η ανάπτυξη τους συμβαδίζει με την κάλυψη όλο και περισσότερων αναγκών. Τονίζεται έτσι και η πνευματική τους αντίληψη. Οι Κιστερκίανοι επιθυμούν μία αρχιτεκτονική ταιριαστή με την αντίληψη τους, μνημειακή, όμως καθαρά λειτουργική, και να τονίσουν την αντίθεση τους από τους Βενεδικτίνους μοναχούς.

Μία επιπρόσθετη παράμετρος για την κλίμακα και το μέγεθος είναι και η απήχηση και ο πληθυσμός που επιθυμεί κανείς να καλύψει, άρα μία μεγαλύτερη κοινότητα είχε και περισσότερες κτιριολογικές ανάγκες. Σημασία, λοιπόν, αποκτούν και τα χρόνια δράσης που είχε κάποιο μοναστήρι. Συνεπώς, η διαφορά στην κλίμακα μπορεί να οφείλεται και στο γεγονός ότι το Cluny (βλ. Εικ. 19) ήταν προγενέστερο του Fontenay κατά 200 χρόνια, ενώ το Saint Gallen σχεδόν 500.

8. Louis Grodecki, "Gothic Architecture", σελ. 18

Εικ. 21 Το μοναστήρι του Fontenay

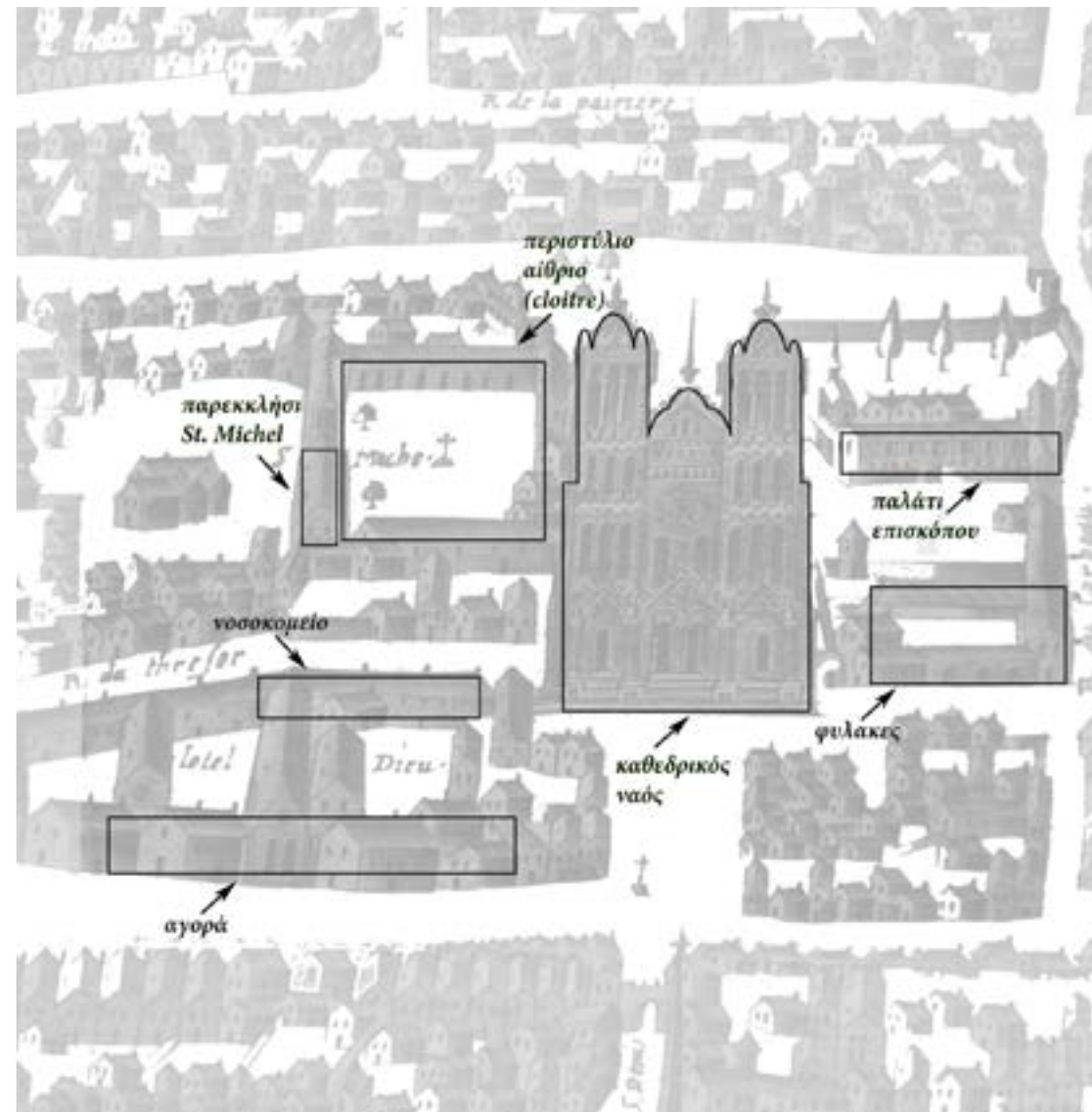

Βασικός άξονας ήταν η θρησκευτική ζωή, με ζωτικό κέντρο τον καθεδρικό ναό (Χάρτης 3). Νότια του καθεδρικού ναού υπάρχει το παλάτι-κατοικία του αρχιεπισκόπου, με τον χώρο ανάμεσα τους να έχει ίσως ανάλογη χρήση με τα cloître (περιστύλια αίθρια) των αββαείων. Μπροστά από το παλάτι ήταν οι φυλακές, υποδεικνύοντας ότι το σωφρονιστικό σύστημα βασιζόταν και στον θρησκευτικό ηγέτη της περιοχής. Από τη βόρεια πλευρά βρισκόταν το παρεκκλήσι του St. Michel. Επίσης, υπάρχει ένα κτίριο ορθογωνικής κάτοψης με αίθριο στο κέντρο, το οποίο ενδέχεται να αποτελεί ένα cloître.

Μπροστά σε αυτό βρισκόταν το νοσοκομείο, φανερώνοντας την θέση της Εκκλησίας ως την πρώτη αρχή που είχε σοβαρό κοινοφελές έργο και υποστήριζε την επιστήμη της ιατρικής, γεγονός που ίσχυε τόσο στις περιπτώσεις των μοναστηριών όσο και των κοινοτήτων όπως αυτής της Reims. Δυτικά του ναού, πίσω από το νοσοκομείο ήταν η παλιά αγορά. Διαφαίνεται ότι όλη η κοινωνική ζωή διαδραματιζόταν μπροστά στα σκαλιά του καθεδρικού.

Τμήμα από τον Χάρτη 2

Χάρτης 3. Η πόλη της Reims

Η χωρική ανάπτυξη επισκοπικών πόλεων και μοναστηριών δεν είναι ακριβώς η ίδια, καθώς ο τύπος των μοναστηριών βάζει τον ναό στο βοριότερο άκρο της μονής.

Αυτό είχε και πρακτική σημασία. Όντας ο ναός το μεγαλύτερο κτίσμα, τοποθετούνταν εκεί για τη δημιουργία καλύτερου μικροκλίματος. Έτσι οι μοναχοί ζούσαν στη «σκιά» του, όσο το δυνατόν προστατευμένοι από τον αέρα και εξασφαλίζοντας ότι όλος ο νότιος ήλιος θα έλουζε τους υπαίθριους και μη χώρους του αββαείου, δίχως το εμπόδιο που θα μπορούσε να προβάλλει ο ναός. Αντίθετα, στις επισκοπικές πόλεις ο καθεδρικός ναός φαίνεται να βρίσκεται στο κέντρο και γύρω του δομούνται τα κτίρια κοινωνικού και ευρύτερου ενδιαφέροντος.

Το πνεύμα όμως, βάσει του οποίου αναπτύσσονται χωρικά και οι δύο κοινότητες. Αυτό το γεγονός είναι εύκολο να ερμηνευτεί. Από την ίδρυση των συντεχνιών και την μετακίνησή τους για την υλοποίηση των έργων που αναλάμβαναν, λογικό είναι να προκύψουν ομοιότητες στην πολεοδομική εξέλιξη μοναστηριών και καθεδρικών αλλά και στην αρχιτεκτονική τους.

Και ακόμα πιο εμφανείς είναι οι ομοιότητες μεταξύ μοναστηριών και κάστρων που ήταν κτίρια με οχυρωματικό χαρακτήρα. Όμως και οι ναοί δεν αποτέλεσαν εξαίρεση, λαμβάνοντας υπόψιν τους πύργους που αποτελούν χαρακτηριστικό τους. Αυτές οι ομοιότητες μεταξύ οχυρωματικής και θρησκευτικής αρχιτεκτονικής είναι εξαιρετικά έντονες στην περίπτωση της Notre Dame στην Amiens. Πέραν τον πύργων που έχει, το μέγεθος του καθεδρικού ναού είναι αξιοσημείωτο, με δυνατότητα, σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, να φιλοξενήσει όλο τον πληθυσμό της κοινότητας.

2.4.2. ΜΟΝΑΧΟΙ – ΟΙΚΟΔΟΜΟΙ

Για την κάλυψη της ανάγκης εργατικών χεριών, οι άρχοντες απευθύνονταν στο λαό, δίχως να απαιτούνται συγκεκριμένες δεξιότητες. Συγκεκριμένα, στον πρώιμο μεσαίωνα το ρόλο των χτιστών τον είχαν οι αγρότες, ρόλος που αφορούσε στην κατασκευή είτε κάποιου κάστρου, είτε κάποιου θρησκευτικού κτιρίου. Στο πέρασμα των χρόνων, οι κατασκευές εξελίσσονταν με την καθοδήγηση των μοναχών και παράλληλα, οι οικοδόμοι που ασχολούνταν με εκείνες, εξειδικεύονταν, κάνοντας σταδιακά κτήμα τους τη γνώση που τους προσέφεραν.

Πολλές φορές, εκτός από λαϊκούς μάστορες υπήρχαν και μάστοροι μοναχοί που έμεναν μέσα στα μοναστήρια ή γύριζαν και έχτιζαν τις θυγατρικές εγκαταστάσεις. Ήταν, άλλωστε, επόμενο στις μεγάλες μοναστικές κοινότητες να προκύψει η εξειδίκευση λόγω της ανοικοδόμησης, αλλά και της συντήρησης που χρειαζόνταν τα κτίσματα, θρησκευτικά και μη. Πολλές φορές, για κάποιο έργο δούλευαν παράλληλα και λαϊκοί και μοναχοί χτίστες με τον ίδιο εργοδότη, την Εκκλησία.

Οι συντεχνίες χτιστών, λόγω της φύσης της δουλειάς τους, αναγκάζονταν να ταξιδεύουν για την πραγματοποίηση κάποιας κατασκευής. Ήταν λοιπόν, οι κύριοι υπεύθυνοι της μεταφοράς του ρωμανικού ρυθμού καθώς και της διεθνοποίησης του γοθτικού ρυθμού. Υπήρχαν ιδιαιτερότητες ανάλογα με την κατασκευή, αλλά οι βασικές δομές ήταν η αναπαραγωγή όσων είχαν κάνει μέχρι εκείνη τη στιγμή.

Οι χτίστες του Μεσαίωνα είχαν στην κατοχή τους σχέδια, έκαναν χρήση της γεωμετρίας σε όλο το σύνολο του αρχιτεκτονικού έργου και είχαν ένα μελετημένο και προσεγμένο πλαίσιο μέσα στο οποίο κανένα στοιχείο δεν ήταν τυχαία τοποθετημένο. Τα τελικά σχέδια γίνονταν πάνω σε κομμάτια από δέρμα ζώων δεμένα, ραμμένα μεταξύ τους, όπως το σχέδιο του αββαείου του Saint Gallen που ταξίδευε από χέρι σε χέρι. Σημαντικά, αν και μετεγενέστερα, για το πόσο τους απασχολούσε η αναζήτηση των γεωμετρικών αναλογιών στο φυσικό κόσμο (Εικ. 25, Εικ. 26) και η εφαρμογή τους στον τεχνητό, είναι τα σχέδια του Villard de Honnecourt στις αρχές του 13ου αιώνα (1220-1240).

Συγκεκριμένα, έκανε σχέδια κομματιών της εσωτερικής (Εικ. 27) και της εξωτερικής (Εικ. 28) όψης του καθεδρικού ναού της Reims, αλλά και κατόψεις πεσσών καθώς και άλλες λεπτομέρειες (Εικ. 29, Εικ. 30, Εικ. 31). Το πορτφόλιο του Villard δεν είναι το μόνο, αλλά είναι από τα λίγα που διασώζονται μέχρι σήμερα. Άλλο ένα εγχειρίδιο αρχιτεκτονικής αρκετά αργότερα, ήταν το "Livre des pinnacles" του Roriczer(1486) ⁹.

Εικ. 25

Εικ. 26

Εικ. 27 Η εσωτερική όψη του ναού της Reims

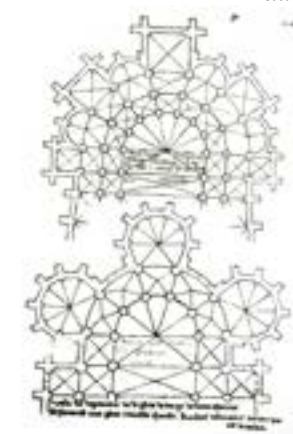
Εικ. 28 Η εξωτερική όψη του ναού της Reims

Εικ. 29

Εικ. 30

Εικ. 31

9. Louis Grotecki, "Gothic Architecture", σελ.22

Ήταν ένα είδος «συλλογικής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς που περνούσε από γενιά σε γενιά»¹⁰. Αυτά τα εγχειρίδια αποδεικνύουν ότι οι μαστορες των καθεδρικών δεν ήταν μόνο υπεύθυνοι για το τεχνικό και μηχανικό σκέλος της κατασκευής, αλλά και για τα σχέδια των διακοσμητικών στοιχείων, τον γλυπτικό διάκοσμο.

2.4.3. ΝΕΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Οι καινοτομίες στην αρχιτεκτονική ήταν αποτέλεσμα των θεωρητικών αναζητήσεων των μοναχών. Τα μοναστήρια ήταν οι κύριοι, αν όχι οι μοναδικοί, θύλακες των πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Όντας οι προστάτες της γνώσης του αρχαίου πολιτισμού, οι μοναχοί ήταν εκείνοι που τον μελετούσαν μέσα από τα αρχαία κείμενα. Αντέγραφαν τα αρχαία ελληνικά και λατινικά κείμενα, διασφαλίζοντας έτσι τη διατήρησή τους.

Ο Κασσιόδωρος (485-585), ανώτατος αξιωματικός της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, όταν συνταξιοδοτήθηκε, ίδρυσε την μονή Vivarium (Εικ. 32) στην Ιταλία του Ιονίου Πελάγους, περί το 540. Η καθημερινή ζωή των μοναχών ήταν διαρθρωμένη γύρω από την μελέτη, τη σκέψη και την αυτοσυγκέντρωση. Όμως, ο σημαντικότερος στόχος του Κασσιόδωρου ήταν η συλλογή, αντιγραφή και διατήρηση των αρχαίων κειμένων. Ενώ στο παρελθόν, η αντιγραφή γινόταν από άπειρους εργάτες για σωφρονιστικούς λόγους,

Εικ. 32 Εικόνα της μονής Vivarium

Εικ. 33 Εικόνα από scriptorium

πλέον έγινε εκπαιδευτική διαδικασία για τους μοναχούς. Η παράδοση της αντιγραφής από τους μοναχούς και η δημιουργία βιβλιοθηκών και κέντρων αντιγραφής, γνωστά ως scriptoria (Εικ. 33), ξεκίνησε από την μονή που ίδρυσε ο Κασσιόδωρος. Σε μία εποχή που η τυπογραφία ήταν ακόμα άγνωστη, η σημασία της δραστηριότητας αυτής είναι τεράστια καθώς και η συνεισφορά των μοναχών στη διάδοση της γνώσης. Βέβαια, ο έλεγχος της τους προσέδιδε πολύ μεγάλη δύναμη.

Μέσω της αντιγραφής, οι μοναχοί έρχονταν σε επαφή με τους αρχαίους Έλληνες, μελετούσαν φιλοσοφία και επιχειρούσαν να την καθυποτάξουν στην υπηρεσία της θρησκείας. Στον θεοκρατικό Μεσαίωνα, η επιστήμη που είχε την μεγαλύτερη ανάπτυξη δεν είναι άλλη από την θεολογία. Όπως χαρακτηριστικά λέει ο Αβελάρδος (1079 – 1142), ο οποίος ήταν μοναχός και κύριος μελετητής του Αριστοτέλη, «έκτισε (ο Αριστοτέλης) τη δική μας και τη δική τους πίστη κατά τρόπο απρόσβλητο»¹¹ (Εικ. 34).

Εικ. 34 Ο Αβελάρδος με την Ελοίζ

Γνώριζε τα έργα του περί λογικής και είχε μάλιστα γράψει και ο ίδιος μία «σχολαστική» πραγματεία, το έργο *Ναι και Όχι*. Εκεί ανέπτυξε ουσιαστικά την μέθοδο διατύπωσης επιχειρημάτων. Όμως, επειδή εξέφραζε το ανεξάρτητο πνεύμα που κυριαρχούσε στις σχολές θεολογίας και φιλοσοφίας, πολλοί βρέθηκαν απέναντι του. Συγκεκριμένα, είχε μία έντονη διαμάχη με το Άγιο Bernard του Clairvaux, βασισμένη στο βιβλίο του και στην άποψη του Αβελάρδου ότι τα επίσημα κείμενα καθώς και όλες οι πηγές έπρεπε να είναι αντικείμενο αμφισβήτησης. Ο Άγιος Bernard ισχυριζόταν ότι «η πίστη δεν είναι

10. Louis Grotecki, "Gothic Architecture", σελ.22

11. Jacques Le Goff, "Ο πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης", σελ. 180

γνώση, αλλά βεβαιότητα»¹² και απαίτησε από τον Αβελάρδο να σταματήσει να διδάσκει. Η διαφωνία έληξε με την επικράτηση των απόψεων του Αγίου Bernard και την απόσυρση του Αβελάρδου στο μοναστήρι του Cluny, όπου και πέθαινε.

Ο Αβελάρδος όμως, δεν ήταν και ο μόνος εκφραστής του σχολαστικισμού. Άλλοι γνωστοί εκπρόσωποι ήταν ο Φραγκίσκος της Ασίζης (1182-1226), αλλά και ο Θωμάς Ακκινάτης (1225-1274). Ο σχολαστικισμός, όπως επικράτησε να λέγεται, ήταν η φιλοσοφία που αναπτύχθηκε στο περιβάλλον των σχολών κατά τον Μεσαίωνα. Αφορούσε στην μελέτη και στον σχολιασμό κειμένων του Αριστοτέλη, αποτελώντας ουσιαστικά μία φιλοσοφική μέθοδο αντίληψης των πραγμάτων.

Ο σχολαστικισμός αναπτύχθηκε κυρίως στις αστικές σχολές του Παρισιού. Πέραν των σχολών που ίδρυσαν τα μοναστήρια και αργότερα οι επίσκοποι, πριν από τον 10ο αιώνα υπήρχαν σχολές σε πόλεις. Ξεκίνησαν ως συντεχνίες φοιτητών ή καθηγητών και δεν είχαν ευρεία αναγνώριση. Μόνο ο πάπας και ο βασιλιάς είχαν την δύναμη να αναγνωρίσουν στους απόφοιτους κάποιας σχολής το δικαίωμα να διδάσκουν οπουδήποτε. Μέχρι τον 12ο αιώνα, η θέση αυτών των πανεπιστημίων είχε εξασφαλιστεί και οι θεολόγοι αποτελούσαν το μεγαλύτερο μέρος των φοιτητών, αλλά και των καθηγητών. Το πρόγραμμα περιελάμβανε τις επιστήμες της ιατρικής, του δικαίου και φυσικά της θεολογίας, όπως γινόταν και στις μοναστικές σχολές. Αρχικά, όμως, δεν περιελάμβαναν τις επτά ελεύθερες τέχνες (Trivium και Quadrivium)¹³.

Η μέθοδος διδασκαλίας στις σχολές, μοναστικές και αστικές, ήταν η ανάγνωση επίσημων κειμένων και ο σχολιασμός τους. Μάλιστα, αυτός ο τρόπος διδασκαλίας, ήταν η βασική αιτία εξέλιξης του δικαίου, μίας από τις επιστήμες που διδάσκονταν οι νέοι.

12. S.J. Eales, "Life and work of Saint Bernard", σελ. 414

13. David Nicholas, "Η εξέλιξη του Μεσαιωνικού κόσμου", σελ. 499

Μέσω την ανάγνωσης του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, εξέχουσα θέση σε θέματα παιδείας άρχισε να παίρνει και η μουσική.

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα είναι η ανάλυση του Αριστοτέλη για την αποστολή της μουσικής και το στόχο που πρέπει να έχει στη διαπαιδαγώγη των νέων. Πιο συγκεκριμένα, αποτελεί αρχικά μέσο ευχαρίστησης, ψυχαγωγίας, και ανάπαυσης ("παιδιάς ένεκα και αναπαύσεως"). Στη συνέχεια, μπορεί να ασκήσει ευεργετική επίδραση στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του ατόμου ("προς αρετήν τι τείνειν την μουσικήν... και το ήθος ποιόν τι ποιείν"), ενώ μπορεί και να συμβάλλει στη διανοητική και αισθητική απόλαυση και καλλιέργεια ("προς διαγωγήν...και προς φρόνησιν"¹⁴). Τέλος, η μουσική τον μεσαίωνα, μέσω κυρίως των ψαλμωδιών κατά τη διάρκεια της λειτουργίας, αξιοποιήθηκε και για την μουσική παιδεία του λαού, την τέρψη και την ανάταση του πνεύματος.

Βεβαίως, στον Μεσαίωνα δεν ήταν άγνωστη η σχέση της μουσικής με τα μαθηματικά. Ακόμα και η μελέτη της μουσικής γινόταν κατά κύριο λόγο από τη σκοπιά της αριθμητικής, και όχι τόσο της εκτέλεσης, λαμβάνοντας σοβαρά υπόψιν για παράδειγμα ποιο ήταν το απαιτούμενο μήκος της χορδής, για να παραχθεί ένας συγκεκριμένος ήχος. Εκείνος που ανακάλυψε την σχέση ανάμεσα στο μήκος των χορδών και το τονικό ύψος που δίνουν ήταν ο Πυθαγόρας, τον οποίον και μελετούσαν.

Ο Πυθαγόρας είχε συσχετίσει την αναλογία μεταξύ των μουσικών διαστημάτων με την αριθμητική. Περαιτέρω, έλεγε ότι η αρμονία που υπάρχει στα μουσικά διαστήματα είναι απόρροια μαθηματικών αναλογιών και κατα συνέπεια, η μουσική με την αριθμητική ως αρχές αποδίδουν την αρμονία του σύμπαντος¹⁵.

Αυτή την θεώρηση συνέχισε ο Αυγουστίνος, συνδέοντάς την και με την αρχιτεκτονική, υποστηρίζοντας ότι και ο χριστιανισμός και

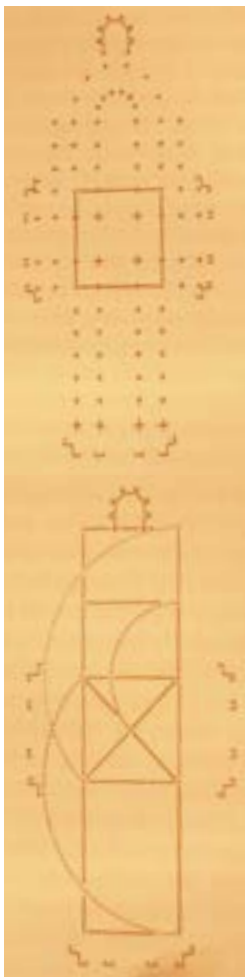
14. Πολιτικά Η', Αριστοτέλης, 1339A-1342B

15. <http://sciencearchives.wordpress.com/2011/06/26/%CF%8C-%CE%AF-i/>

το σύμπαν απεικονίζονται μέσω της μουσικής και της αρχιτεκτονικής ως εκφράσεις της αρμονίας του κόσμου. Επιπρόσθετα, σημασία είχε και το θέμα της ακουστικότητας των χώρων. Έτσι, η μουσική και η χορωδία των μοναχικών κοινοτήτων ήταν καθοριστικός παράγοντας για τη δημιουργία ορθής αρχιτεκτονικής που θα ενισχύει το αρχιτεκτονικό μέλος.

Όπως προαναφέρθηκε, στον συγκεκριμένο τομέα ο Καρλομάγνος προσέφερε και εκείνος μεγάλη βοήθεια, όντας σύμμαχος της Εκκλησίας. Αντιλήφθηκε τη σημασία και τη δύναμη της μουσικής ως ενοποιητικό αλλά και προπαγανδιστικό στοιχείο. Συνεπώς, διέταξε, σε συνεννόηση με τον Πάπα Αδριάνο Ι, να σταλούν σε πολλές πόλεις ψάλτες για την αποδοχή της μουσικής κατά την λειτουργία. Και μέρος των σπουδών που επέβαλε στους νέους ήταν και η μελέτη της μουσικής.

Πρέπει να αναφερθεί, όμως, ότι μουσική που διδάσκονταν οι νεοί, ήταν η χριστιανική λειτουργία και αποτελούσε κομμάτι της θεωρητικής μελέτης στον κύκλο του Quadrivium. Αρχικά, στις σχολές των μοναστηριών διδάσκονταν μόνο οι κλασικές ελεύθερες τέχνες το επονομαζόμενο Trivium, το οποίο περιελάμβανε γραμματική, ρητορική και λογική. Κατά τον μεσαίωνα όμως το Trivium επεκτάθηκε ώστε να περιλάβει και μαθηματικά, γεωμετρία, μουσική και αστρονομία-αστρολογία. Αυτός ο νέος κύκλος μαθημάτων ήταν το Quadrivium και μαζί με το Trivium, αποτέλεσαν τις επτά ελεύθερες τέχνες των μεσαιωνικών

Εικ. 35 Γεωμετρικές χαράξεις του καθεδρικού της Amiens

πανεπιστημίων. Μάλιστα, τον 12ο αιώνα οι επτά ελεύθερες τέχνες έφτασαν στο σημείο να περιλαμβάνουν μαθηματικούς, όπως τον Ευκλείδη, πέραν των φιλοσόφων. Μελετούσαν γεωμετρία και τα τρία βασικά σχήματα, το τετράγωνο, το ισόπλευρο τρίγωνο και το ισόπλευρο πεντάγωνο. Βασικό εργαλείο αποτελούσε το τετράγωνο 1x1 και διαγώνιο $\sqrt{2}$. Παίρνοντας την διαγώνιο ως ακτίνα με τον διαβήτη σχηματίζεται το παραλληλόγραμμο με διαγώνιο $\sqrt{3}$. Αναπαράγοντας το ίδιο σύστημα, δημιουργούνται διαδοχικά τα παραλληλόγραμμο $\sqrt{4}$, $\sqrt{5}$, κ.ο.κ. (Εικ. 35). Η γνώση αυτή περάστηκε αργότερα στους χτίστες και βασίστηκαν σε αυτήν για την ανάπτυξη των αρχιτεκτονικών σχεδίων.

Πέραν του Αριστοτέλη, οι μοναχοί μελετούν Πλάτωνα και την αλληγορία του σπηλαίου, σύμφωνα με την οποία ο Πλάτωνας επιχειρεί να τεκμηριώσει τη θέση του φιλόσοφου ως βασιλιά στην Ιδεώδη Πολιτεία. Αναλυτικότερα, μια ομάδα ανθρώπων ζουν σε ένα σπήλαιο όλη τους τη ζωή, αλυσοδεμένοι σε έναν τοίχο, χωρίς να μπορούν να δουν έξω από το σπήλαιο, ούτε να δουν πίσω τους, όπου βρίσκεται μια φλόγα που φωτίζει τα αντικείμενα που κινούνται και ρίχνει τις σκιές τους στα τοιχώματα του σπηλαίου. Οι φυλακισμένοι αρχίζουν να αποδίδουν αυτά τα σχήματα με όρους και έννοιες, ενώ πιστεύουν ότι οι σκιές αυτές είναι πραγματικές.

Το ότι οι φυλακισμένοι, ωστόσο, μπορούν να δουν μόνο τις σκιές αυτές, δε σημαίνει ότι ο υπαρκτός κόσμος περιορίζεται μέσα στο σπήλαιο. Αν κάποιος καταφέρει να λυθύν από τις αλυσίδες και βγουν από το σπήλαιο, θα τυφλωθούν από τη λάμψη του Ήλιου και θα επιστρέψουν πίσω. Αν, ωστόσο, συνηθίσουν το φως, θα δουν καθαρά τον Ήλιο, που συμβολίζει το Αγαθό, και θα καταλάβουν ότι όσα έβλεπαν μέσα στο σπήλαιο ήταν απλά προβολές, σκιές της αλήθειας. Ίσως σκεφτούν να επιστρέψουν πίσω, λυπούμενοι τους φυλακισμένους συντρόφους τους. Πίσω, όμως, στο σπήλαιο, δε θα μπορούν να συνηθίσουν στο σκοτάδι, και, προσπαθώντας να διδάξουν στους υπόλοιπους την αλήθεια, ίσως δεχτούν το

μίσος και την αντίδρασή τους. Ωστόσο, όσοι ελευθερώθηκαν, οι φιλόσοφοι, έχουν χρέος να επιστρέψουν πίσω και να διδάξουν και τους υπόλοιπους.

Συνεπώς, κατά τον Πλάτωνα το πραγματικό μπορεί να γίνει αντιληπτό μόνο μέσω της λογικής και οι αισθήσεις μας δεν αποτελούν παρά αλυσίδες που μας κρατούν μακριά από το φως-αλήθεια.

Αυτό χρησιμοποιείται από τους μοναχούς με δύο τρόπους. Πρώτον, η λογική που επικαλείται ο Πλάτωνας στην προκειμένη είναι η πίστη στο θεό, δεν είναι κάτι απτό αλλά υπάρχει πολύ πιο έντονα από κάθετι που μπορούμε να αντιληφθούμε μέσω των αισθήσεων, στις οποίες έχουμε μάθει να βασιζόμαστε. Επιπρόσθετα, η αλήθεια, δηλαδή ο Θεός, συνδέεται, εκπροσωπείται από το φως και εκφράζεται μέσω αυτού. Άρα τι πιο προφανές από την χρήση του για την προσέλιξη αλλά και την ερμηνεία του θείου στον απλό και αγράμματο λαό. Έτσι το θέμα του φωτός και η διαχείριση του θα αποτελέσει στόχο κατάκτησης μέσα στην μεσαιωνική αρχιτεκτονική της Δύσης και θα αποτελέσει συνθετική παράμετρο που θα την οδηγήσει σε δρόμους διαφορετικούς, συμβολικά και κατασκευαστικά από το Βυζάντιο.

Καταλήγοντας, εμφανής είναι η έντονη κατεύθυνση που είχε η μόρφωση και η σημασία που δόθηκε στην επίταξή της χάριν της θεολογίας.

Πέραν, της επιστήμης της θεολογίας, άλλη μία σημαντική επιστήμη που διδασκόταν στις σχολές ήταν η ιατρική. Ο Κωνσταντίνος ο Αφρικανός, κορυφαίος φυσικός του 11ου αιώνα, έφτασε στην Ιταλία από την Ανατολή ως πρόσφυγας. Εκεί, στο μοναστήρι του Monte Cassino μετέφρασε και δίδαξε τα πιο σημαντικά αραβικά κείμενα περί ιατρικής¹⁶.

Άλλα σημαντικά ιατρικά κείμενα ήταν Ελλήνων, του Γαληνού και του Ιπποκράτη, καθώς επίσης και του Πέρση Αββικένα (11ος αιώνας). Υπήρχαν βέβαια, και αρκετοί σκεπτικιστές ιερείς όσον αφορά την πρακτική της ιατρικής. Εκείνοι θεωρούσαν ότι οι ασθένειες του σώματος προέκυπταν από τις αμαρτίες του ασθενή. Μάλιστα, η Σύνοδος του Λατερανού (1215) απαγόρευσε με ποινή τον αφορισμό για τους ιατρούς που επισκέπτονται δεύτερη φορά κάποιον ασθενή, χωρίς να τον είχε ήδη επισκεφθεί κάποιος ιερέας ώστε να φροντίσει για την πνευματική του υγεία.

16. David Nicholas, "Η εξέλιξη του Μεσαιωνικού κόσμου", σελ. 500

Εικ. 38 Notre Dame de Jumieges

Εικ. 36 Η Notre Dame de Puy (12ος αι.),
στο Puy-en-Velay, της ΓαλλίαςΕικ. 39 Ο ναός του St. Philibert (11ος αι.) στην
πόλη Tournus, της ΓαλλίαςΕικ. 40 Το μοναστήρι του Cîteaux με αντιγήδες
ρωμανικού ρυθμού

2.5. Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΓΟΤΘΙΚΟ ΡΥΘΜΟ – ΑΒΒΕ SUGER

Σε ότι αφορά στη σύνθεση της βασιλικής που είναι ο κυρίαρχος τύπος της μεσαιωνικής ναοδομίας, η λατρεία των λειψάνων, όπως προαναφέρθηκε, επηρέασε την αρχιτεκτονική με την δημιουργία του εσωτερικού περιμετρικού διαδρόμου, για την εξυπηρέτηση των προσκυνητών (βλ. Εικ. 16) και την πρόσβαση σε υπόγειες κρύπτες και παρεκκλήσια (Εικ.37).

Σχετικά με την κατασκευή και τη συγκρότηση του εσωτερικού χώρου, πριν το 1000, η στέγαση των ναών γινόταν, κατά κύριο λόγο, από ξύλο. Σταδιακά αρχίζει η χρήση θολοδομίας, που ξεκινάει να εφαρμόζεται στα πλάγια κλίτη, τα οποία ήταν στενότερα. Από τα παλαιότερα παραδείγματα με θόλους στα πλάγια κλίτη και ξύλινη στέγη στο μεσαίο είναι η Notre Dame de Jumieges (Εικ. 38). Μία διάταξη που δεν έτυχε ευρείας εφαρμογής ήταν οι ημικυλινδρικοί θόλοι εν σειρά, εγκάρσια τοποθετημένοι (Εικ 39).

Εικ. 37 Κάτοψη του καθεδρικού ναού (1030-1103) στο Speyer
της Γερμανίας

Η πραγματική, όμως, κατάκτηση σε θέματα θολοδομίας ήταν η οξυκόρυφη χάραξη και η νεύρωση στις διαγώνιες των σταυροθολίων (Εικ. 41). Και τα δύο στοιχεία τα βλέπουμε να υλοποιούνται σε μοναστικούς ναούς για πρώτη φορά με αξιομνημόνευτα τα παραδείγματα του Cluny III (Εικ. 42), του Fontenay (βλ. Εικ. 23) και αυτό της εκκλησίας του αββαείου των ανδρών στην Caen (Εικ. 43). Συγκεκριμένα, η αναπαράσταση του Cluny δείχνει μία νέα στατική επίλυση, την πειραματική χρήση των αντηρίδων (βλ. Εικ. 24).

Βλέπουμε λοιπόν, μέσα στον ώριμο ρωμανικό ρυθμό, τα μοναστήρια πρώτα να εφαρμόζουν καινοτόμα συστήματα, όχι μόνο χαράξεων, αλλά και κατασκευής, με στόχο την επιτυχή κάλυψη διευρυνμένων χώρων.

Εικ. 41 Σταυροθόλια

Εικ. 42 Εσωτερικό σχέδιο του Cluny III

Εικ. 43 St. Etienne, αββαείο των ανδρών, Caen

Ιδιαίτερη σημασία με αισθητικές αναζητήσεις και διδακτικό, συμβολικό περιεχόμενο έχουμε στη διαμόρφωση των εισόδων των ναών, με τους πυλώνες, πρωτοπορία που ήρθε και πάλι από τα μοναστήρια (Εικ. 44). Ήταν τα μέρη του ναού, εκτός από τα κιονόκρανα, που είχαν γλυπτικό διάκοσμο και εκεί φαίνεται η υποταγή της γλυπτικής στην αρχιτεκτονική. Το μέγεθος και το στήσιμο των μορφών και των διάφορων θεμάτων προσαρμόζονταν για την κάλυψη των απαιτούμενων επιφανειών. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο γλυπτικός διάκοσμος επηρεάστηκε έντονα από την έφεση των βαρβαρικών λαών κυρίως στην μεταλλοτεχνία.

Ενώ η αναζήτηση σε θέματα θολοδομίας διεξάγεται στον Βορρά, η νέα αισθητική μέσω των γλυπτών μορφών έρχεται από τον Νότο (Εικ. 45). Εκεί υπάρχουν ακόμα σπέρματα της αρχαίας παράδοσης. Σημαντικό παράδειγμα αποτελεί η Toulouse με τα φημισμένα εργαστήρια γλυπτικής σε όλο τον Νότο.

Στην εξελικτική πορεία στη σύλληψη του χώρου στη ναοδομία, συμμετοχή είχαν οι νέες φιλοσοφικές τάσεις, και κατά κύριο λόγο ο σχολαστικισμός. Ο ορθολογισμός και η λογική του σχολαστικισμού

Εικ. 45 Λεπτομέρεια από την βασιλική St. Sernin στην Toulouse

Εικ. 44 Ο πυλώνας του ναού Saint Pierre (11ος) στο Moissac

αποτέλεσαν φίλτρο μέσω του οποίου εξετάστηκε η κατασκευή αλλά και η διάρθρωση των εσωτερικών χώρων. Απόρροια υπήρξε η δυνατότητα καινοτόμων στατικών επιλύσεων.

Μέσα σε αυτό το πνεύμα, μεγαλούργησε ο ηγούμενος Suger του αββαείου St Denis (1134-1144) (Εικ. 46), βόρεια του Παρισιού, που αποδείχθηκε μεγάλος εμπνευστής της διάνοησης, αλλά και της αρχιτεκτονικής στο μεσαιωνικό Παρίσι. Είχε ως κύρια επιθυμία την εισχώρηση του φωτός στην εκκλησία του μοναστηριού του. Θέλησε να δημιουργήσει ένα κτίσμα όπου το θείο φως θα διείσδυε στον χώρο φιλτραρισμένο, όπως η θεία γνώση στην ανθρώπινη διάνοηση.

Μία ακόμη επιδίωξη του ήταν η αφαίρεση της μάζας της τοιχοποιίας από την αψίδα του ιερού για τον φωτισμό αλλά και την ενοποίησή του με το χοροστάσιο, ώστε, σύμφωνα με τα λεγόμενά

Εικ. 47 Αξονομετρική τομή του ναού Saint Denis

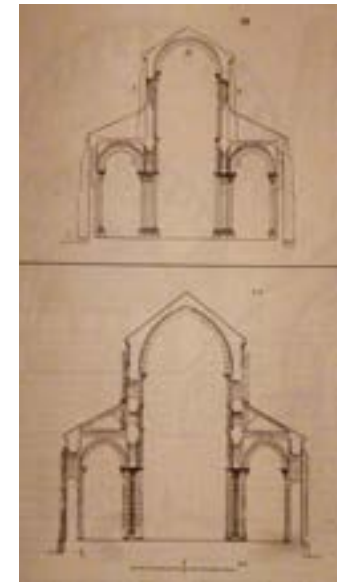

Εικ. 46 Εκκλησία του αββαείου Saint Denis, Παρίσι

του, «η ομορφιά και η μεγαλοπρέπεια της εκκλησίας να μην μετριαστεί»¹⁷.

Τα οξυκόρυφα τόξα (Εικ. 48) είναι πλέον βασικό αρχιτεκτονικό στοιχείο και μεταφέρει τα φορτία στα υποστηλώματα, επιτρέποντας έτσι στο κεντρικό κλίτος, με τη βοήθεια και των αντηρίδων, να πάρει πολύ μεγάλο ύψος και εύρος σε σχέση με τα πλευρικά.

Με την επέμβαση του Suger στην αψίδα χρησιμοποιούνται για πρώτη φορά τα νέα στοιχεία που είχαν ήδη εφαρμοστεί μεμονωμένα, στην προκειμένη σε ένα διαρθρωμένο και στατικό ορθολογικό σύνολο. Όλα αυτά τα στοιχεία, ο συμβολισμός και η νέα χρήση του φωτός, θα οδηγήσουν στη γέννηση των μεγάλων

Εικ. 48 Η εξέλιξη των τόξων και οι μεταβολές στο ύψος των ναών

Εικ. 49 Δυτική όψη του ναού San Zeno στην Βερόνα

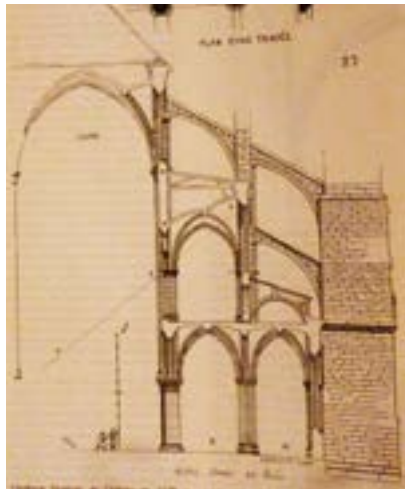
Εικ. 50 Δυτική όψη του καθεδρικού ναού της Reims

17. "The Age of the Cathedrals, art and society, 980-1420", Georges Duby, σελ. 101

καθεδρικών. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν ο καθεδρικό της Notre Dame στο Παρίσι (1163-1240) (Εικ. 50), η Notre Dame της Reims (1211-1294) και ο ναός Notre Dame στην Amiens (1220-1288).

Με τις νέες στατικές επιλύσεις, οι τοίχοι σταδιακά λεπταίνουν, και βασικό στατικό μέρος του καθεδρικού θα αποτελέσει ένας πέτρινος σκελετός από στηρίγματα, σταυροθόλια και επίστεγες και μη, αντηρίδες (Εικ. 51). Αυτός ο σκελετός αποτελεί την φέρουσα κατασκευή του κτιρίου. Τα υπόλοιπα τμήματα είναι απλά στοιχεία πλήρωσης που η στατική επάρκεια δεν τα χρειάζεται πια και η νέα κοσμοθεωρία θα τα αντικαταστήσει με το μέγιστο αισθητικό επίτευγμα, τα vitraux.

Καθιερώνεται ο ρόδακας στην δυτική όψη των καθεδρικών ναών (Εικ. 49). Αποκρυσταλλώνεται η ύπαρξή του στην πρόσοψη του ναού ως ένα ακόμα χαρακτηριστικό του γοθτικού ρυθμού και πολλές φορές αναπαράγεται και στη νότια ή την βόρεια πλευρά του καθεδρικού (Εικ. 50).

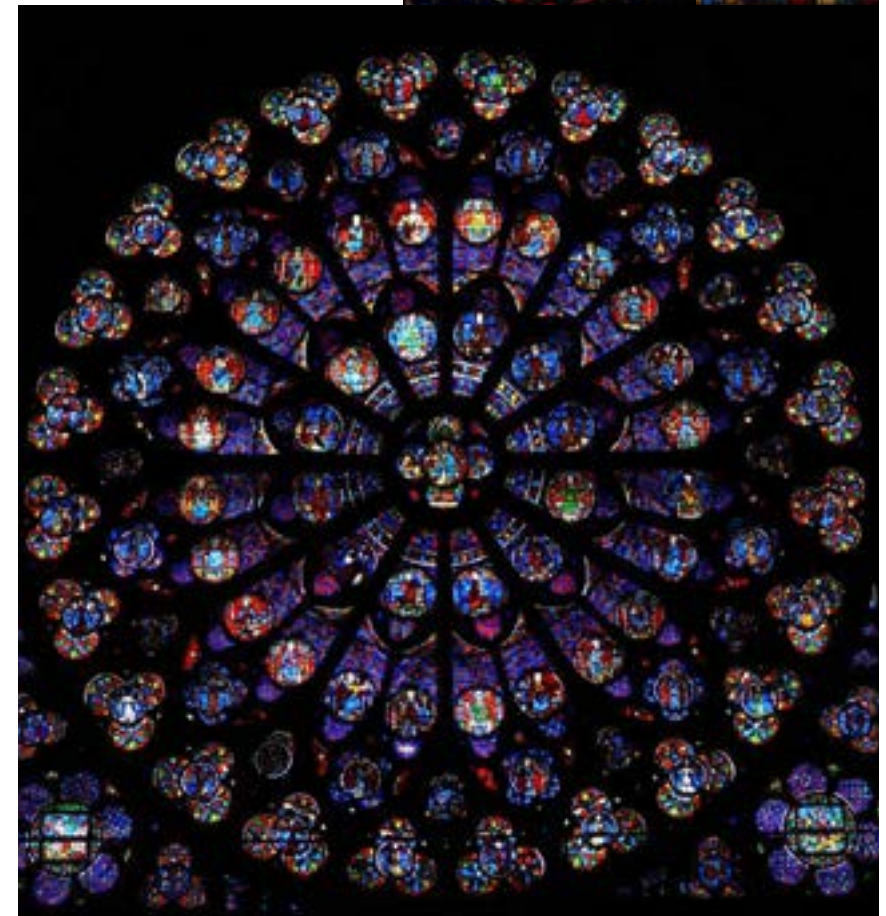

Εικ. 51 Τομή του ναού της Notre Dame στο Παρίσι

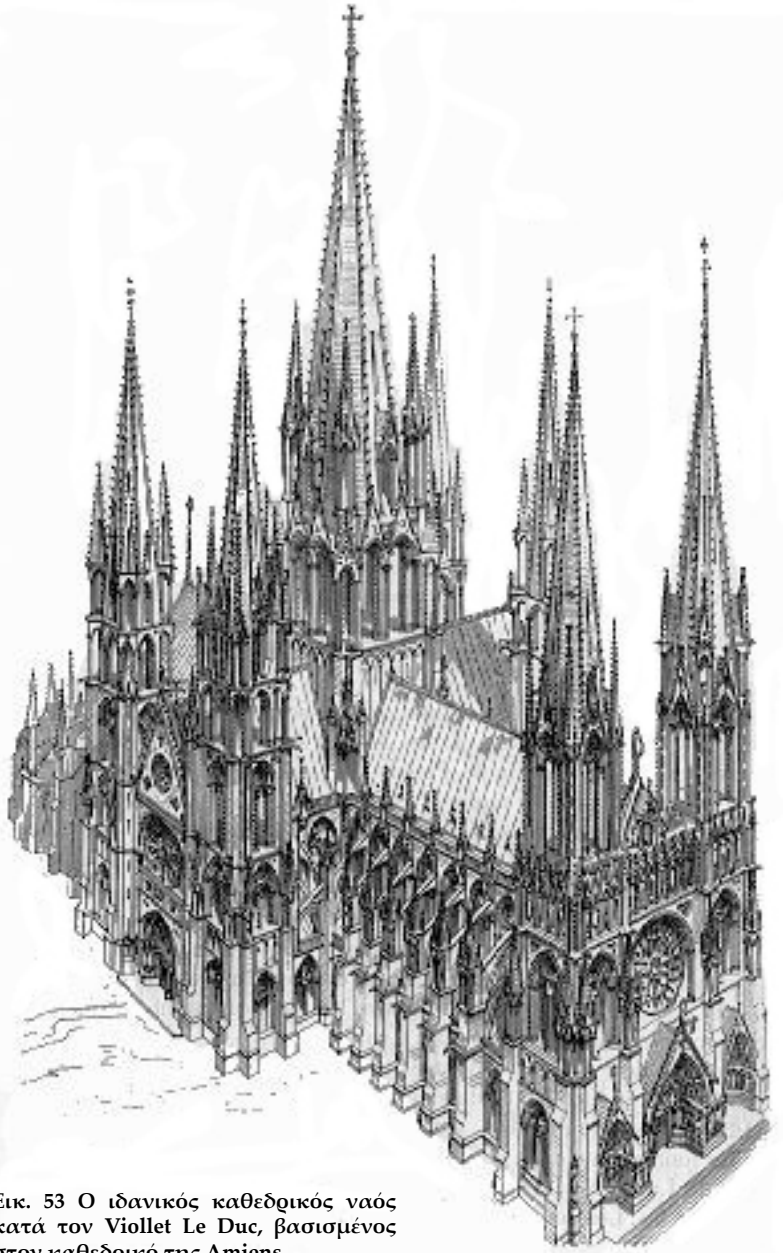

Εικ. 52 Επίστεγες αντηρίδες στον καθεδρικό ναό της Reims

Όλα τα παραπάνω στοιχεία είχαν ως αποτέλεσμα την επιτευξη του αισθήματος εξαύλωσης και ανάτασης καθώς ο πιστός βίωνε τον χώρο.

3. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Εικ. 53 Ο ιδανικός καθεδρικός ναός κατά τον Viollet Le Duc, βασισμένος στον καθεδρικό της Amiens

Τα μοναστήρια ήταν κέντρα ζύμωσης των νέων ιδεών και στους κόλπους τους τέθηκαν οι βάσεις για τον νέο τρόπο σκέψης.

Με τους Μεροβίγγειους βασιλείς και τον Clovis ετέθησαν οι αρχές λειτουργίας των μοναστηριών μέσα στο βασίλειο και ιδρύθηκαν τα μοναχικά τάγματα. Κατά την βασιλεία του Καρλομάγνου, τα μοναστήρια ισχυροποιήθηκαν. Στη συνέχεια, με την διάλυση της κεντρικής κοσμικής εξουσίας στο φραγκικό κράτος, η εξουσία των μοναστηριών αποκρυσταλλώθηκε, αφού ήταν κάτοχοι της γνώσης και οι μοναχοί, οι μορφωμένοι διαχειριστές της που έθεσαν τις βάσεις των επιστημών που διδάσκονταν στις σχολές.

Τα μοναστήρια προστάτευσαν και μετέδωσαν τη γνώση, μαθηματικά για τις χαράξεις, τη μουσική και τις κατασκευαστικές επιλύσεις και φιλοσοφία για τη νέα σειρά πραγμάτων. Από εκεί ορμώνταν οι τεχνίτες, και τα εργαστήριά τους αποτέλεσαν την πηγή της καλλιτεχνικής δημιουργίας, την οποία ενίσχυσε η Εκκλησία. Με την συμβολή των μοναχών δημιουργήθηκαν τα περιοδεύοντα συνεργεία, που επηρέασαν την οργάνωση της συντεχνίας των κατασκευαστών και υλοποίησαν τη νέα θρησκευτική αρχιτεκτονική.

Συνέβαλαν σε όλα τα βήματα για την ανάπτυξη της αρχιτεκτονικής ως ολοκληρωμένης επιστήμης μέσω της εισαγωγής των μαθηματικών στη σκέψη και το σχεδιασμό, της καθιέρωσης του σχεδίου ως κύριου εργαλείου του αρχιτέκτονα. Όλη αυτή η συσσωρευμένη γνώση οδήγησε στην κατασκευαστική ωρίμανση και δημιούργησε όλες τις προϋποθέσεις για την γέννηση του γοτθικού ρυθμού με τον ηγούμενο Suger να κάνει την αρχή στην εκκλησία του μοναστηριού Saint Denis.

Οι καθεδρικοί ναοί, που είναι ακόμα και σήμερα σύμβολα του Μεσαίωνα, ήταν κατασκευές μνημειώδεις, ιδιαίτερα περίπλοκες, χρονοβόρες στην κατασκευή τους, οι οποίες δεν θα είχαν υλοποιηθεί δίχως τη συμβολή των μοναστηριών και των ηγουμένων στα θέματα τεχνογνωσίας και οργάνωσης.

Ωστόσο ο καθεδρικός ναός είναι κάτι παραπάνω από απλό κέλυφος για την διεκπεραίωση των θρησκευτικών αναγκών. Όπως έγινε σαφές στα προηγούμενα κεφάλαια, οι ναοί, μέσω της αρχιτεκτονικής τους και του διάκοσμού τους, αποτελούσαν την τελειότερη επαφή της Εκκλησίας με τον λαό. Περαιτέρω, αποτελούν μία συνεχή υπενθύμιση της αδυναμίας του ανθρώπου απέναντι στο μεγαλείο της Εκκλησίας και του Θεού. Ο καθεδρικός ναός ως έννοια αλλά και οντότητα, και ο διάκοσμος στο σύνολό του, είχαν ως σκοπό να διδάξουν, να προστατεύσουν, να προκαλέσουν δέος αλλά και φόβο, να συνετίσουν, να καθησυχάσουν.

Η Εκκλησία επιδιώκει και καταφέρνει να δώσει στον καθεδρικό ναό την έννοια του ασύλου για κάθε κατατρεγμένο και φτωχό, την έννοια του οχυρού που προσφέρει ο Θεός στα παιδιά του, με τους πύργους και τα καμπαναριά του να σηκώνονται όσο το δυνατόν πιο ψηλά προσεγγίζοντας Τον. Ο καθεδρικός ναός, οίκημα του φωτός και του πνεύματος, τοπόσημο της πόλης που έχει την τιμή να τον φιλοξενεί, δεν είναι παρά η σκεπή του Θεού επί γης.

Ο σημαντικότερος, όμως, λόγος ύπαρξης του μεσαιωνικού ναού, όπως αυτός εμφανίζεται στη μεσαιωνική κοινωνία μέσα από τα μοναστήρια, είναι η εδραίωση της εξουσίας του κλήρου και των μοναχών. Με την υποστήριξη της κοσμικής εξουσίας η τάξη αυτή συναγωνίζεται τους κοσμικούς άρχοντες για την κατάκτηση υψηλότερων αξιωμάτων και χρησιμοποιεί την ανέγερση των ναών στην πόλη και στο μοναστήρι ως επίδειξη πλούτου, δύναμης και ευημερίας.

Αυτή η δύναμη ξεκινούσε σε μεγάλο βαθμό από τον μικρόκοσμο των μονών και έβρισκε εφαρμογή χάρη στην τεχνογνωσία και τη δημιουργία μία νέας σκέψης και μίας νέας φιλοσοφικής θεώρησης. Μοναχοί και μοναστήρια συνέβαλαν δυναμικά στη νέα αρχιτεκτονική έκφραση με τη δημιουργία του γοτθικού ρυθμού, του οποίου τα κτίρια, ακόμα και σήμερα, μας αφήνουν άφωνους από δέος και κατάπληξη.

4. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Peter Kidson, *"Ο Μεσαιωνικός Κόσμος"*, Αθήνα 1977

Henry Pirenne, *"Οι πόλεις του Μεσαίωνα"*, Αθήνα 2003

Marcel Aubert, *"Cathedrals et Tresor Gothiques de France"*, Γαλλία 1958

George Duby, *"The Age of the Cathedrales, art and society, 980-1420"*, Σικάγο 1981

Ουμπέρτο Έκο, *"Τέχνη και κάλλος στην αισθητική του Μεσαίωνα"*, Αθήνα 1994

Louis Grotecki, *"Gothic Architecture"*, Μιλάνο 1978

Nigel Hiscock, *"The wise master builder: Platonic Geometry in Plans of Medieval Abbeys and Cathedrals"*, Αγγλία 2000

Viollet le Duc, *"Encyclopedie medievale"*, Παρίσι 1980

George Duby, *"Τέχνη και κοινωνία τον Μεσαίωνα"*, Αθήνα 2000

Jacques Le Goff, *"Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης"*, Θεσσαλονίκη 1993

David Nicholas, *"Η Εξέλιξη του Μεσαιωνικού Κόσμου, κοινωνία, διακυβέρνηση και σκέψη στην Ευρώπη, 312-1500"*, Αθήνα 2004

Χ.Θ. Μπούρας, *"Ιστορία της Αρχιτεκτονικής, τόμος ΙΙ"*, Αθήνα 2001

National Geographic Society, *"ΥΠΕΡΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ"*, Αθήνα 1990

4.1. ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

<http://classes.bnf.fr/ema/ville/ville/index1.htm>

<http://ehr.oxfordjournals.org/content/CXXVI/522/1185.extract>

<http://www.monumenta.org/article.php?IssueID=2&lang=gr&CategoryID=4&ArticleID=189>

http://en.wikipedia.org/wiki/Benedictine_rule

<http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%B1%CF%83%CF%83%CE%B9%CF%8C%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%BF%CF%82>

<http://sciencearchives.wordpress.com/2011/06/26/%CF%8C-%CE%AF-i/>

http://en.wikipedia.org/wiki/Fontenay_Abbey

4.2. ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Εικ. 1 : <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Abbaye.Citeaux.png>

Εικ. 2 : http://2.bp.blogspot.com/_y-OzrVtZ07g/TPD1wFJHv4I/AAAAAAAAALk/vcawlaGOkHo/s1600/clunyIII_%255B1%255D.jpg

Εικ. 3 : http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6a/Stephan_Harding.jpg

Εικ. 4 : http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5b/Peter_the_Venerable.jpg

Εικ. 5 : Jacques Le Goff, "Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης", σελ.178

Εικ. 6 : <http://medieval.mrugala.net/Religion/Images/>

Εικ. 7 : <http://medieval.mrugala.net/Religion/Images/Cluny%20II,%20plan%20vers%201050.gif>

Εικ. 8 : <http://medieval.mrugala.net/Religion/Images/Cluny%20III,%20plan%20vers%201600.gif>

Εικ. 9 : <http://blog.crdp-versailles.fr/classmarblearchdoisneau2012/index.php/post/20/10/2012/CULTURE-HUMANISTE%3A-Clovis,-le-royaume-des-Francis-et-la-dynastie-des-M%C3%A9rovingiens>

Εικ. 10 : http://en.wikipedia.org/wiki/File:Charlemagne_et_Louis_le_Pieux.jpg

Εικ. 11 : <http://www.entoen.nu/hebbanollavogala/beeld-en-geluid/scriptorium>

Εικ. 12 : http://en.wikipedia.org/wiki/File:Santuario_san_michele_arcangelo.jpg

Εικ. 13 : http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/eb/Tours%2C_Saint_Martin.JPG

Εικ. 14 : <http://en.wikipedia.org/wiki/File:SantCompostela82.jpg>

Εικ. 15 : www.preteristarchive.com/ARTchive/Jerusalem/Maps/1657_hierosolyma-urbs-sancta-iudeae.jpg

Εικ. 16 : http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b9/Jakobsweg_-_Pilger_1568_-_Hurden_IMG_5664.JPG

Εικ. 17 : http://employees.oneonta.edu/farberas/arth/arth212/romanesque_arch.html

Εικ. 18 : Προσωπικό αρχείο

Εικ. 19 : Jacques Le Goff, "Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης", σελ. 172-173

Εικ. 20 : http://www.stgallplan.org/en/index_plan.html

Εικ. 21 : Jacques Le Goff, "Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης", σελ. 179

Εικ. 22 : Jacques Le Goff, "Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης", σελ.178

Εικ. 23 : http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c7/BernhardClairvaux_Lactatio_SourceUnknown.jpg

Εικ. 24 : <http://www.oberlin.edu/images/Art336/366-197.JPG>

Εικ. 25 : <http://bio.fsu.edu/~thistle/blog09/09-06-12.html>

Εικ. 26 - Εικ. 31 : Album de Villard de Honnecourt, Βιβλιοθήκη Ε.Μ.Π.

Εικ. 32 : <http://www9.georgetown.edu/faculty/jod/Picts/vivarium.gif>

Εικ. 33 : http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/da/BL_Royal_Vincent_of_Beauvais.jpg

Εικ. 34 : http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Abelard_and_Heloise.jpeg

Εικ. 35 : Nigel Hiscock , "The wise master builder: Platonic Geometry in Plans of Medieval Abbeys and Cathedrals", σελ. 23

Εικ. 36 : http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/94/Le_Puy_en_Velay_03.jpg

Εικ. 37 : http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/ba/Dehio_48_Speyer.jpg

Εικ. 38 : http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Abbaye_de_Jumi%C3%A8ges1.JPG

Εικ. 39 : <http://www.google.gr/imgres?um=1&hl=el&client=firefox-a&tbo=d&rls=org.mozilla:el:official&biw=1366&bih=638&tbm=isch&tbnid=6qVRZ7MgnLOVUM:&imgrefurl=http://alternativebuildingtz.blogspot.com/2012/08/>

Εικ. 40 : <http://www.paradoxplace.com/Insights/Cistercians/Cistercian%20Abbeys.htm>

Εικ. 41 : <http://soa.syr.edu/faculty/bcoleman/ARC523/lectures/523.lecture.roman.html>

Εικ. 42 : http://employees.oneonta.edu/farberas/arth/Images/arth212images/Romanesque/Cluny/clunyIII_inter_wacolor.jpg

Εικ. 43 : <http://www.sacred-destinations.com/france/caen-abbaye-aux-hommes>

Εικ. 44 : http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9a/Portal_moissac.jpg

Εικ. 45 : http://www.wga.hu/art/zgothic/1romanes/po-12c11/27f_1100.jpg

Εικ. 46 : http://en.wikipedia.org/wiki/File:Saint-Denis_-_Basilique_-_Ext%C3%A9rieur_fa%C3%A7ade_ouest.JPG

Εικ. 47 : Viollet Le Duc, "Encyclopedie medievale", σελ. 61

Εικ. 48 : Viollet Le Duc, "Encyclopedie medievale", σελ. 51

Εικ. 49 : http://en.wikipedia.org/wiki/File:Verona_Zeno.jpg

Εικ. 50 : http://www.paradoxplace.com/Photo%20Pages/France/Burgundy%20Champagne/Reims/Reims_Cathedral/Reims_Cathedral.htm

Εικ. 51 : Viollet Le Duc, "Encyclopedie medievale", σελ. 56

Εικ. 52 : Προσωπικό αρχείο

Εικ. 53 : Viollet Le Duc, "Encyclopedie medievale", σελ. 204

ΧΑΡΤΕΣ

Χάρτης 1 : http://jarmo10.org/europe_814.jpg

Χάρτης 2 : Bibliotheque National de France

Χάρτης 3 : Bibliotheque National de France

ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΣΤΟ ΔΥΤΙΚΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ
Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Αθήνα 2013